

5/9
K/L

RAMMÔNÊ WA KGALAGADI

Mokwadi Ké:

M. O. M. SEBONI B.A., B.Ed., M.Ed.

RAMMÔNÊ WA KGALAGADI

Mokwadi ké:

M. O. M. SEBONI, B.A., B.ED., M.ED.

Moêta-pele wa Nigel Bantu High School le
Nigel United Christian Schools.

VIA AFRIKA BOEKHANDEL

Bloemfontein

Bantu Studies Dept.

gn(1) 879/58

DINTLHA

Dumêla Mmadi!	..	..	..	..	..	..	5
Kgaolô							
I. Botshelô Jwa ga Rammônê	..	..	..	..	..	..	8
II. Rammônê a fetola mebala	..	..	..	..	..	..	10
III. Mararaane a raraanêla-pele	..	..	..	..	..	..	13
IV. Go ya go tshwara pênê	..	..	..	..	..	..	15
V. Rammônê a ipôfa	..	..	..	..	..	..	19
VI. O ile Rammônê	..	..	..	..	..	..	22
VII. Mafutsana a simologa	..	..	..	..	..	..	26
VIII. Rammônê o ya gae lwa ntlha	..	..	..	..	..	..	30
IX. Moeng gôrôga, dijô di bônâlê	..	..	..	..	..	..	35
X. Lenyalô	..	..	..	..	..	..	40
XI. Thutô ga e senye	..	..	..	..	..	..	42
XII. Kgarebê, kgaotsa	..	..	..	..	..	..	47
XIII. Ya gae !!!	..	..	..	..	..	..	53
XIV. Modisê le Sebitola	..	..	..	..	..	..	57
XV. Rammônê mo Sekoleng	..	..	..	..	..	..	61
XVI. Diphôlôgôlô kwa moragô	..	..	..	..	..	..	66
XVII. Fêla Mokaragana!	..	..	..	..	..	..	71
XVIII. Rammônê o padile	..	..	..	..	..	..	78
XIX. Bošwa Jwa Rona	..	..	..	..	..	..	83
XX. Leratô	..	..	..	..	..	..	88
XXI. Modisê le Mathata	..	..	..	..	..	..	90
XXII. Batsomi ba bangwe	..	..	..	..	..	..	95
XXIII. Modisê fetoga!	..	..	..	..	..	..	99

DUMÊLA MMADI!

Ke bogololo thata batho ba ga etsho ba lela seelô se se botlhoko ka ntlha ya go tlhōkafala ga dikwalô tsa puô ya Setswana. Ke rile ke sena go nna ke ikakanya, ke ipotsa fa rure ke tshwanetse go leka tirô e, ba ke kopa le maikutlô a 'tsala tsa me tse dikgolo, ka kgothadiwa segola-setona ke moswi, mohumagadi wa me, Gertrude Grissel Seboni gore ke lekê go thusa sešaba sa ga etsho ka go dirisa kopô e.

Lokwalōnyana lo, ke lo naya wêna, mmadi, e le segopodisô sa mohumagadi wa me gore O balê mme O tlo O ikutlwêle leinane la me. Ké lokwalô lo lo bonôlô mme lo baakanyeditse go dirisiwa mo dikoleng tsotlhe tsa Lefatshe la Betswana la Tshireletso le tsa mafatshe a Kôpanô ya Aferika wa Borwa, le mo 'koleng tse ditona (universities). Ga ke a lo imetsa ka maina a mantsi a batho le a dinaga. Lo bolêla ka ga motho a le mongwe fêla, lo supa phetogô ya gagwê fa a ntse a gola, le fa tswelôpele ya Bantsho e tla go rakana le ya Basweu.

Setswana se phêpa, ga se a tlhakana le Sesotho sa ga Moshoeshe le fa ele Sekgowa gongwe Seburu. Mafoko a a se yong mo Setswaneng, ke a emiseditse ka a a agilweng mo go a Sekgowa. Ke tshabile go betêlêla mantswe a Setswana 'pakeng tse, e se re gongwe bontsi jwa êma madi.

Polêlô e tla itumêlêlwa ke bagolo le babôtlana. Go ithusa go e utlwa sentlê, dirisa pampiri ya lefatshe la Aferika (Map), O bônê mafelô a: Kimberley (Têêmaneng), Letlhakeng, Molepolole, Johannesburg (Gauteng). O tla latêla polêlô sentlê fa O itse kwa e simologileng teng, le kwa e fêlêlang gônê. O se ka wa tshaba boleele jwa mantswe mangwe a O tla kôpanang naô. A bonôlô thata. Ke go naya tsela wa ga etsho; ke bile ke a rapêla ka re.

Mmadi, O se ka wa lapisêga fa O fitlhêla mafoko a a kwadilweng mo, e le a O tlhông O a utlwa. Kana, batho ba bantsi ba ba Go dikologileng ga ba na kêlô-tlhôkô ya dilô tse dinnyenye jaana. Mme le wêna rure, fa O ka dula fatshe, wa baya lokwalô lo fa pele ga Gago, O tla tshêga O bo O lapa dikgopô go gakologêlwa dilô tse O di itseng, mme tse O ntseng O sa di tseye tsia.

Mosimanyana yo wa batho yo, yo ke lekang go Go bolêlêla ka ga botshelô jwa gagwê, O na a sa ntse a tshela jaaka ke kwala jaana, le morôrô seledu sa gagwê se setse se fitlhlwe ke bogoma jwa ditedu, le tlhông le yônê e ntse e re sweu! Gakologêlwa gore ke a mmôka fa ke mmitsa "mosimanyana." Ke monna wa Lethuba-ntwa, molekana wa borra-aron-mogolo. Ke simolola ka tse di mo diragaletseng a sa le kwa Kgalagadi—lefatshing la sekaka mme lefatshing la kagisô le boikhutsô. Mo polêlong e, êla-tlhôkô go lepa phetogô ya lekau le—phetogô e e dirwang ke tlhabologô fa e fitlha mo mothung yo o tsaletsweng, a ba a golêla mo lefing. A ke se Go phamolêlê, ka Go bolêlêla tse O tshwanetseng go di ipalêla.

Simolola O balê ka kêlô-tlhôkô mme botshelô
jwa ga Rammône bo tla Go itumêdisa kgotsa
bo Go putsa-putsise dikeledi.

Mo thulaganyong ya leinane le, ke thusitswe
ke banna ba le babedi ba ga etsho, e bong, Mot-
lotlegi Z. Keodireleng Matthews, LL.B., M.A.,
le motlotlegi E. K. K. Matlala. Motlotlegi
Matthews ke senatla sa mekgwa le melaô yotlhe.
Morwa-Matlala ke tshikinya-pênê wa Bapedi. Ke
ba leboga rure rure.

Ke weno,

M. O. M. Seboni.

Molepolole,

Bechuanaland.

1st January, 1946.

BOTSHELÔ JWA GA RAMMÔNÊ.

Rammône ke ngwana wa Mokgalagadi wa Letlhakeng, gaufi le motse wa ga kgosi Sechele-a-Motswasele, wa Molepolole. Makgalagadi ké mongwe wa merafe e e kakarediawang ka leina la "Batswana." Ba agile kwa teng-teng mo melapong ya sekaka sa Kgalagadi. Ke batsomi ba dinatla mme jaanong e setse e le bôna barui ba kgomo e telele.

Jaaka Rammône a na a sale a itsalêlwa ké mmagwê, o na a golêla kwa dikgweng, a disa dipot-sane le marôlê, mme e re letsatsi le sokologa, ka nakô ya manêêlô a dinku, a ye go kobetsa podi e rraagwê a neng a e mo tshwaetse. Go nna mo dikgweng go siame mme go bile go tsenya bophôlôgôlô Ke gônê ka moo Rammônê o neng a boifa batho thata ka teng fa a sa ntse a le monnye; mekgwa ya gagwê e ne e le ya tsônê dibatana tôta. Ke go re, fa e ne e ka re a disitse, a ntse a bibila-bibila, a ralala-ralala bojang le ditlhatshana, a letsa setinkane ampo segankure sa gagwê, a lebêla motho a palame pitse e khunou e e tomô e matlhô a lakasêlang, o na a ka batalala, a itsadisa lefatshe, mme a gôpa-gôpa ka mpa le bojang a sa bo tshikhinye; mme jaana a tswe a falole.

Rammônê e ne e le mosimanyana yo montlênyane, a le thata; dirope le ditlhafu go tiile sentlê. Maoto a na a tlhatlhabetswe masêka a mokgabô. Gongwe le gongwe kwa a yang teng, o na a sikara setinkane se a neng a tlhola a kuruetsa, a se ôpêl-

êla, a ôpêla bagolo le babôtlana ba ba neng ba mo kgopisa. O no O ka fitlhêla a fololetse molamu wa gagwê ka kgôjana. Ntša ya gagwê e re tla utlwang ka ga yônê, e ne e tlhôla e mo setse moragô. Ka ntlha ya bobelo-kgale jwa yônê, o na a e bitsa a re Thulasebatana. E ne e tle e re maitsibowa a gorosa, a tle a rwele mebutla e e bolailweng ké ntša e e êlêtsêgang thata. Mong wa yônê o na a e rata, e le tsala ya gagwê; a se ka ke a ja a ise a bone gore e filwe. Bontsi jwa batho bo gopola gore Makgalagadi ga tlhokomele diphôlôgôlô tsa bônê, bogolo jang dintša. Ke phosô. Go na le ba bangwe ba ba di ratang go feta le bahumagadi ba Makgowa ba ba tlhônglang ba di kuma-kumile, ba di rwele-rwele mo mebileng. Bogolo-bogolo, Makgalagadi a rata ntša e e lobelô, e e bogale, e e sa utsweng. Thulasebatana e ne e le ntša e e ntseng jaana, e le phôlôgôlô e tshêtlâ. Tsêbê e nngwe ya yônê e ne e eme mme e nngwe e wole. E ne e le ntša ya phêfô—Ralegaba, ke go re, ntša e mpa ya yônê e sa bônalleng sentlê le fa e bile e kgotshe.

Rammônê o na a tle a beye Mebutla e fa pele ga banna ba gagabô, e le mešômô. Ka e ne e le mosimane yo o molemô, o na a dira sengwe le sengwe se a se bolêlêlwang ké bagolo ba gagwê. Rure e ne e le mosimane wa pheta-ka-pejane, e seng basimane ba gompieno ba ba tsamayang ba ikgata menwana ya kgonopê. O na a itumedisa segolo—setona nakong ya leuba le legolo, fa dikgomo di thêla mogolokwane, di eme ka fa tlase ga ditlhare, di re di kgaolwê, di yê go nwa. O no O ka mo fitlhêla a tlhobotsê, mmele O tlhapilwe sentlê, mênô a rile, sweu! Moriri ônê, ka sêlô sa Makgowa se

go tweng "kamô" se ne se sa itsewe, o no o eme matlhatlharra, o le ditsela-tsela tse di tshekanng tlhôngô, mme le ôñê o tlhapilwe sentlê thata.

Mme le fa a na a kgabile jaana, tirô ya gagwê ya go tlhokômêla dikgomo, o ne a sa e lebale. Ga twe ba ga gabô ba ne ba mo ratêla go itse mabôkô ga gagwê. Mo, a go se re gakgamatsê! Thutô ya badisana e simolola ka go ithuta go bôka dikgomo, fa di gôrôga di tswa go phoka, di tla di pankisiwa ke mabêlê. Utlwa mmasekgantswane wa ga Ram-mônê!

"Tii-tii thokwana e sebôla. Selêpê sa mosadi wa Senyedima. Selêpê mogoma ga se loodiwe. Se tla rêma yo o bala-balang, yo o ntseng a ganetsa Sebele, motho."

II

RAMMÔNÊ A FETOLA MEBALA.

E rile fa a tla go tsêna bokau le go nna monna wa 'tirô tsa legae, a nna a gana ka mokgwa wa gagwê wa matsêtsêlêkô. O no O ka mmôna a fufutsê fa mophatô wa gagwê O bileditswe tirô ke kgosi. Mme jaana, jaaka go tlhola go nna mo botshelong jwa makawana, e rile ka lônê lobaka lo a neng a tla a supa nonofô le go rata tirô ga gagwê ka teng, a tlêlwa ke 'kgopolô di sele; a tlêlwa ke dikakanyô tse di tleng di sokodise bankana ba gagwê; kgopolô ya gagwê ya nna ya ka malatsi a a saleng kgakala. A iteba; a leba bo-Sebitola le bo-Modisê ba ba neng ba gôrôga mo Letlhakeng, ba le

maphatsi-phatsi, ka ba tswa Gauteng. Go kôkô-rôga ga bônê jaaka mekoko fa gare ga 'koko tse di namagadi ga mo kgatlha, mme bogolo a bolai siwa pelo ke gobo ba tlile ka maina a maša a Sekgowa. Sebitola makgarebê a na a tshwere bothata a ithuta go bitsa leina la gagwê la "Goodnight." Modisê o na a fetotsê la gagwê a re jaanong o "Morris."

'Tsatsi lengwe, ke fa a ba bôna ba apere dipaka tsa madi a bônê tse dintsho, tse Majatlhapi ba di aparang bosigo go iwa meketeng. Di ne di phatsima mo motshegareng, ditukwinyana tse di talanyana di lêpêlêditswe mo dikgetsaneng tsa godimo tsa dibaki, mme le dipênê di tlhomeletswe godimo ntswa go no go se na epê e e ka dirisiwang ka ba ne ba sa itse go kwala. Ditlhako e ne e le tse dintsho tse beng ba tsônê ba di rwalang fêla fa ba ya go ja mmamadikwa-dikwane (dance) bosigo. Tsa ga "Goodnight" di ne di rêpa di dira modumô wa pitse e matla ka bosesane; tsa ga "Morris" go bônala sentlê gore di dinnye, gonne di ne di babaêdisa mong, jaaka motho yo o tsamayang mo mosêtlhong, kwa ntlê ga setlhako. Nnyaa, tlhê! di mo itsa le go thêtha tôta fa a kôpana le makgarebê a go a bo go no go gopolwa gore a tsêwa ka pelo. Dihêmpê di ne di tshwana ka mmala wa loapi; dibôfa-melala e le tse dikhubidu. Go fetsa mokgabô wa makau a mosima, makau a bofêlêla ditaolê tse di bolêtana 'thamung tsa ônê; mme mo mabogong a molêma ba rwele disupa-dinakô; ka diatla tsa go ja, ba akga-akga 'thôbanyane tse di tshesane tsa lotlhaka. Dihutshe di ne di le dithokwa mme losi lwa tsôna lo no lo le lonnye. Nngwe le nngwe e ne e gabilwe ga gare jaaka kgapa ya legapu, jaaka makgwêlwa a Gauteng a di dira.

Rammônê a bôna pônô e, mme bônang hê!
 A simolola go hutsafala le' go huduêga mo moeng.
 A bisa le go tlhômêla 'tirô tsa gagwê. Maitsi-
 bowa le bosigo o na a êtêla Sebitola le Modisê go
 utlwa 'kgang tsa lefatshe la Gauta, mekoti le dilô
 tse dingwe tse a neng a di itse ka maina fêla. Mme
 jaaka rotlhe re itse gore motho yo o yang Gauteng
 lwa ntlha o a re a boêla gae a bo a rwele dipolêlô
 tse di makatsang le morôrô a sa bôna sepê se se
 kae-kae, basimane ba, ba ne ba tle ba mo tlotlele
 ka pelo-telele gore koko ya ntlha e be e teye
 lefuka. E ne e tle e re masa a tla a rwele, fa a
 bôna gore ba rata go rôbala, a kaologe, a ôpele,
 matlhô a lebile molôra wa molelô o o timileng, a
 tseye segaba ampo segankurê, a se beye legetleng,
 mme a kaologe a re:

“A selô se se mabela nkgotuwê

Nkôkôwê o boka a ithatile.

Nka bo ke itse go kwala, ka kwala,

Nka bo ke kwalêlwa kwa Petoria!”

Ka e ne e le mosimane wa dikgwa, o na a
 ithutile mafoko a, bonnyeng jwa gagwê. Pina ke
 molemô wa pelo, mme ke ka moo e neng e tle e re
 bo-Sebitola le Modisê ba utlwa molodi wa losêka
 lwa segaba, ba rarabologelwe ka pela, ba duma-
 dume, ba ôpele naê.

III

MARARAANE A RARAANÊLA PELE.

Modimo, go a bônala O no O file Rammônê 'mphô di le dintsi. Nngwe ya tse e ne e le go itse go ôpêla ka ntswe le e keteng la papalagae (parrot). Ka ba ne ba sa rate go mo tshabisa, Sebitola le Modisê ba ne ba mo tlôtlêla fêla ka ga dilô tse dintlê tse di êlêtsêgang, e seng ka ga majwê a ka gantsi a ribologang, mme a bolaye, gongwe a golafatse babereki ba ba se nang letshegô; ba ne ba bolêla ka ga bontlê le maphatsi-phatsi a motse wa Gauteng, le monate wa go nna mo Komponeng, go kwala dikwalô le go amogêla diphetôlô tsa tsônê, di tswa kwa gae, kwa go ba ba ratêgang. Malatsi a feta, Rammônê a ntse a akanya se a ka se dirang, go ya go bôna mantle-ntlê a, le go itlhalefisa jaaka ba bangwe.

Lwa bofêlô, e rile jaaka a tlogêla ditsala tsa gagwê, molelô o setse o timile gotlhe-gotlhe, o wolê molôra, le dikoko tse ditonanyana di simolotsê go êtsa-êtsana di re, "Bosigo-bo-kae!" a latlhêla matlhô bophirima mme ya re a bôna ngwedi e ya go phirima, e dikêla ka majwê, a utlwa pelo ya gagwê e itaya jaaka ya motho yo o raletseng dipupu bosigo. A tlêlwa ke poifô e kgolo gonne e ne e tle e re a leba mo moruting wa ditlhare, e ne e kete o bôna selô se se lomang kgotsa mmolai, a itsadisitse thitô ya setlhare. Pele ga a tsêna mo tlung ya ga gabô, o na a tshwanetse go tlola molatswana,

mme e rile a o atamêla a tlêlwa ke poifô seša, moriri wa gagwê wa sôsôbana, a fêlêlwa ke thata, le go sia ga mo retelêla, mme a kua gangwe fêla a re “mma wee!” Le fa go ntse jalo, mmagwê a se ka a tla go mo thusa le gônê a se ka a kgwelogêlwa ke sepê mo bosigong. A gatêlêla pelo; a gadima ka fa le ka fa a ba a fitlha fa tlung.

A tsêna, a itatlhêla fa fatshe, a iphuta ka kojana ya gagwê a rôbala pelo e ntse e hêhêsêla mme ya re mmelegi yo mogolo, Borôkô, a sena go mo tsêyêla mo diruping tsa gagwê, mosimane a simolola a lôra; a lôra a le Gauteng, a le mo maleng a lefatshe, a itirêla botshelô. le leina. “Kana ditôrô lo gakgamatsa jang! Motho o tla a lore selô a sa se itse?” E rile a thanya, a fitlhêla letsatsi le le kwa godimo, dinônyane di ôpêlaka, le dinamane di lelêla bo-mmaatsô. Bana ba ne ba sa bolo go tsoga, ba tshameka-tshameka kwa mebileng. Ditlhong tsa mo kapa. O’ tla re o’ letse kae? Ga twe tlhôngo ya monna manô. Ka bokhutshwane a bo a setse a bonye se a ka se dirang. Jaaka bontsi bo tlo bo dire fa bo batla lobaka lwa go thôbêla Gauteng, Rammônê a tsoga a budulogile jaaka pôô ya letlametlu gongwe segôgwane, a tlhakantsê molomo le nkô, le ntsi e sa mo ame. E re a rongwa, a goge dinao le lefatshe e le gore mmaagwê kgotsa rraagwê a tle a tswê molomo, a mo ômanyê, a tle a re o tsa-maisitswe ke go tlhapadiwa. Bakgalagadi le fa e le morafe o o sa rateng go kgalemêla bana bogolo jang fa ba setse ba godile, e tle e re motlha mongwe motsadi a tsholetse letsôgô la gagwê.

Ka maitsêô a ga Rammônê ’tsatsing le, a na a gakgamatsa tsala e kgolo ya gagwê, rraagwê, kwa

moragô a mo tena. Moïna mogolo a mo atamêla, a ikôkôtlêla ka lore, a mmotsa a re, “Se hambê O re’ng mogwaaka, ntê ba ho ješa bilô beng?” A mo oma ka thôbane, mme Rammônê a sia, a siêla rure.

IV

GO YA GO TSHWARA PÊNÊ!

A tsaya tsela e e yang Molepolole. Motshegare a fitlha mo nokeng ya Mmônê, teng kwa a tsaletsweng teng, kwa a goletseng teng mmôgô le badisa ba teng. A kopa metsi go nwa le dijô go fitlholo, mme yare ba bangwe ba mmotsa kwa a yang teng, a re o romilwe ke rraagwê kwa gae. A dula mo moruting, go itapolosa. A utlwa lwa bofêlô magomo a a emeng meriting ya ditlhare a thêla mogolokwane; a simolola go gakologêlwa gore kana ke lwa bofêlô a utlwa seelô sa diphôlô-gôlô tse a di tlhaloganyang sentlê. A gakologêlwa Marugasepula, kgomo ya ga mmaagwê e tshunyana e e molêma e e lebêlê le kgolokwe. A gakologêlwa ka fa mo motshegareng, e ya bong e ne e inamisitse tlhôngô ka teng, e ntse e re mmu-u-ô!

Dikeledi tsa itshêka mo matlhong a gagwê. Ka a batla go ikgomotsa le gore ba bangwe ba se mo lemogê, a latlhêla mafokonyana a lebôkô la ga Kgosi dintsi wa Ntlha, go bôka kgomo nngwe e e neng ya mo gopotsa Marugasepula, a re:

“Ramokonopi wa bo-Kgosidintsi

O tlhotse a konopana le Poulwê,
Yare motshegare Poulwê a lapa

Ga sala go konopa Ramokonopi.
 Kana re ne re tla tshaba re kobileng,
 Re itse fa a se yô Ramokonopi?
 Le a mo itse fa a na a tla kgalema
 Dikhutsanyana di ne di tla riba-ribêla—
 Dikhutsanyana re ne re tla bôna botshelô,
 Ka gobo go kgalema Ramokonopi—
 Mapataganyê-a-tshêka le lerumô,
 Mapataganyê oora Motswasele!”

E rile kgomo e utlwa, ya gana Rammônê a didimalêla go e bôka, ya ôba tlhôngô, ya tiba kodu, lefatshe la têtêsêla. Batho ba ba sa tlwaêlang mekgwa ya dikgomo ga ba ka ke ba dumêla, mme ke bua boamarure fa ke re, kgomo e tlhaloganyana sentlê fa e bôkwa ke setswerere le gônê ga e ka ke ya kgaosetsa mmoki; paramosesing le ênê e ya mo utlwa, O bone e ikgaoganêla le go ithamaka ga gagwê.

Makau le basimane ba meraka ba ba neng ba kile ba utlwa ka ga Rammônê, le ka fa a itseng mabôkô ka teng, a lesa go nosa dikgomo, a tla go mo reetsa le go leka go ithuta tse di tswang ka 'tlhaa la gagwê. Bontsintsi jo, jwa mo kgaratlhisa mo moeng, jwa mo gopotsa ba a ba tlogetseng kwa gae le tsônê di ruiwa tsa ga gabô le ka fa a neng a tle a porome, a di boke ka teng, fa di gôrôga di tswa go phoka. Yare a tsaya kojana, a e latlhêla legêtleng, badisana, dipelo di tlhokofetse, ba mo rapêla gore e re a ise a ba sii, a ko a latlhêlê ditlhaka fêla tsa 'bôkô la kgosi nngwe ya bônê—Kgosi ke motho yo mogolo mo lefatshing la Tshireletso; ga gona sepê se e sa se itseng! A êma Rammônê, a tswa ka fa tlhase ga setlhare se ba neng

ba dutse ka fa tlase ga sônê, a goêletsa ka lentswe
le roroma jaaka ea moreri yo o pelo e tletseng
khutsafalô, a re:

“Kgomo ya lela kwa Phaphane,
Ya ba ya lela kwa Tejana-a-teng;
Tshona e lela e re, Sebele wee!
Sebele ke ofe, o sa umakweng?
Ênê yo o tlholetseng ditšhaba go falala?
Ka a tlholetse sa Bangwato go senyêga?
Malôba jale re sa le kwa Lophêpê,
Re ne re le makôkô, re phuthegile,
Re le makôkô a bo-Kgosidintsi,
A bo-Raditsêbê motho wa Mokwena.
Tshona magôšana a a roroma-roroma,
Sebele ke ênê a sa roromeng!
A re, “Nna ga ke rorome, ke a tllhabana
Ka ke bôna ’fatshe, le tla go senyêga!”
Kgomo e ntsho mo Mathuba-ntweng,
Motho o eme jaaka morukuru,
A ba a êma jaaka mokgôpha, Sebele.”

O rile a fetsa, kobô ya bo e setse e le mo leget-
leng, bofutsana jwa go tswa mo lefatshing le a
neng a le ratile ka dinyaga di le dintsi, jwa mo
lebatsa le go re, “salang sentlê.” Jaanong, e ne e
setse e le ka nakô ya tshokologô ya letsatsi. Badisa
ba boêla tirong ya go nosa. Dikgomo tsa thêla
lešalaba e kete tsa re, “Re bonyeng gompieno,
wee!” Ka nakô ya manêêlô a dinku, a bo a setse
a palame dithota mme yare a le koo, a gadima kwa
moragô mme bonang hê! Lefatshe la Mmônê la
wêla sentlê mo matlhong a gagwê. A bôna masimo
kwa, basadi ba rôba; sefefô se ntse se phamolaka
megwang le matlhare se fofisa kwa godimo; a bôna

dikgomo di tthatloga, lerole la tsôna le ipopile, le ya kwa loaping; ka ntlha e nngwe, a bôna magomo a fula bojang jo bo omileng; ka fa, 'ithlô la gagwê ea tshwarwa ke setlhôpha sa dinônyane di fofêla bophirima. Lwa bofêlô, a utlwa kôpêlô ya mots-hitshi wa dinotshe di feta fa godimo ga tlhôngô ya gagwê. Pôno e, ya bofêlô e, ga a ka a e rata. O na a gopola gore di rometswe ke mokgalajwê gore di tle go mo ja ping, di mo lomê ditsêbê le matlhô. Ka sebakanyana a êma, a didimala, e kete ke motho a akanya thata gongwe a rapêla ka pelo. A tsamaye-tsamaye, a eme gapê, go šêba lwa bofêlô lônê lefatshe le e neng e le mmaagwê le rraagwê. Matlhô a re tshoo! 'keledi tsa re, thi. "O lelêlang nê, lekau, molato wa kgeleswa o ise o tsoge?"

O rile a ntse a le kutlô-botlhokung, a ikgomotsa ka dikakanyô tsa ka fa go tla nnang monate ka teng, motlhang go a boêlang Kgalagadi, a tswa Makgoweng, motseng o mogolo wa Gauteng, a tla a na le leina le leša, dikgetsi di tla di tletse tshipi ya ga "Mpharafara" (madi). Go ise go ye kae, a bo a setse a gopola Mmônê le ka fa ba bangwe ba tla salang ba ntse ba palama dik-gôngwana ka teng mo letlhafule, go êtêlanwa, go jewa madila le dinama le magapu.

Motho fa a ikaeletse go dira selô ka pelo yotlhe ya gagwê, ga a ke a nna a gadima-gadima kwa moragô. Ke gônê ka moo Rammônê o neng a wêla mo tseleng, a sutlhaka metlhaba, a sa kôpane le phôlôgôlô kgotsa motho. A tlosa dinao mosimane wa Kgalagadi, a balolola dinaga. E rile a fitlha golô gongwe a bôna diêsêle di fula. Êsêlê ga twe ga e na mong; ke pitse ya molatlhegi. A tshwara e

nngwe a palama. E ne e le êsêlê ya pholo e e lobelô. Ya mo tsaya sentlê thata, mme e rile a setse a le godimo ga thotana ya bofêlô pele ga a gôrôga mo motsing, a e fologa, a e leboga ka go e gotlha mofufutsô, mme a e lesa ya boêla kwa moragô gapê. O fologile thotana letsatsi le setse le lebêga jaaka tlhaka e e phatsimang, le dikanyeditswe ke maru a bohibidu jwa madi. A latlhêla matlhô kwa pele, a bôna matlo a masweu a barekisi, le dikêrêkê. Pelo ya itumêla ke go bôna tshimologô ya mantlê-ntlê a a boleletsweng ka ga ônê ke bo-Sebitola le Modisê. Ka maitisô a magolo, a fitlha Molepolole, mme a gôrôgêla kwa a neng a kaetswe go gôrôgêla teng. A gakgamala go utlwa motse o gwaswa ka dipina tsa bana, medumô ya mebotokara le go bogola ga dintša, le go bôna batho botlhe ba apere Sekgowa. A rôbala, a lapologa, a lôra a tshwara pênê.

V

RAMMÔNÊ A IPÔFA.

'Tsatsi le le latêlang la tlhaba jaaka galê, ênê a a bo a sale a rwala masigo ka tlhôngô, a phakêlêla bentleleng ya Lekgowa le le emetseng bo-maitsayana-pe ba ditirô kwa mesimeng.

"Dumêla morêna," ga bua Rammônê letsôgônyana le ngwaa-ngwaa tlhôngô e e dithole, "ke tsile go Go rapêla, kgosi ya me gore O ntatlhêlê mo bathung ba Gago ba ba yang Gauteng ka Konteraka. Nthusa, base, O se nkgane, ke tla go itumedisa rure."

Motho yo go buiwang naê, segokga sa motho se se buang Setswana jaaka rona, a tsholetsa matlhô a gagwê, a ba a tlhatlosetsa a digalase mo phapheleng gore a tle a bônê sentlê. Rammônê a nna a kopa go romêlwa Gauteng. "A O a bo O re O ka dira sengwe fa O ntse jaana, O goletse kwa dikgweng jaana? Atamêla kwano. Wa re leina ké mang?"

"Ké Rammônê, morêna," go bua Rammônê.

"Ke go tlhomogêla pelo, go Go tsenya mo bathung ba me le morôrô ke sa dumele gore O ka dira sengwe. O tla nna O ithuta tirô kwa pele."

"Ke itumetse, morêna."

Ka e le mokgwa le tlwaêlô gore barekisi ba letlêlêlê basimane ba, go tsaya molato sengwe le sengwe se ba se batlang, e rile nakô ya ga Rammônê ya go folosa dilwana e tla, ya ne e kete a ka tsaya bentlele yotlhe molato. A simolola ka diaparô tsa gagwê e bong kobô, hempê, borokgwe, tlhorô. A tloga a tsaya dijô tsa mefuta-futa le madi fa godimo. A tloga fa a kuma-kumule jaaka tshwene ya rôtwê e tswa mo tshimong ya mmidi. Ka tsatsi le le latêlang, Rammônê le ba bangwe ba ya Lekgotleng la Mmusô go ya go tshwara pênê, go ikana fa ba tla dira tirô ka matsêtsêlêkô le go supa fa ba sa patêlêlwa ke opê go ya mosimeng.

Gapê, gapê, a bôna ba bangwe ba ba mo etele-tseng pele ba ntse ba bua maikanô a bônê, ba ithathêlêla kgôlê thamung. A gopola mmaagwê le rraagwê le Mmônê. A atamêla mokwadi ka poifô e kgolo, a soba-sobile hutshenyana e ntšha, mme morêna yo a mo raya a re, "Rammônê, O 'hirilwe' ke Mesetere Rankudintsi go ya Komponeng ya ga

Mafuta, Limintiti (Ltd.). O tla amogêla pôtô le botlhamo, madi a mangwe a boêla kwano gae, go tswalêlwa, go tla O a amogêla O boa. Ranku-dintsi o Go pegile setimêla, mme O dumetse gore O tla mo duêla mo tuêlong ya Gago ya ntlha. E bile o Go adimile madi a mhagô, a ba a go naya dilwana molato. O dumetse go duêlêla tsotlhe tse. Fa go ntse jalo, tshwara pênê, O tsamayê!”

Fêla jaaka batho ba thutô le tlhabologô ba itse gore go kwala maina a bônê fa tlhase ga maikanô ke go ipôfa ga nnete, babereki ba Gauteng fa ba setse ba tshwere pênê, ke raya ba e ama ka menwana fêla, ba dumêla ka botlalô, gore le fa ba ka leka go fetogêla maikanô a bônê, ba tla tshwarwa ke molaô, ka ntlha ya se se kwadilweng ke pênê e ba e amileng. Rammônê o rile a sena go e ama, go ipelêla mosepele ga tota mo pelung ya gagwê, a lebala tsotlhe tse di neng di ntse di mo šêba-šebisa. Go ya bophirimong jwa 'tsatsi leo, mabôkô a a neng a tumisitse 'ina la gagwê a bo a lebitswe. O na a setse a gopotsê go palama koloi-se-ikgogi e e maoto manê go mo isa bopalamelong jwa setimêla. Kana o na a tlile go ikutlwisa. Bosigo jotlhe, matlhô a gagwê a lala a gana go budulala, go rôbala. A fitlhêla bosigo bo le boleele go feta mo malatsing a mangwe. O tlile a itumêla ngwedi e sena go phirima, a utlwa 'koko tsa ntlha di itaya lefuka, le go bôna masa a tla a rwele. Pele ga letsatsi le tlhaba, o na a setse a tsamaya-tsamaya kwa ntlê, a fêla pelo thata thata. Kgantelê a utlwa modumô mo tsêbeng tsa gagwê e kete ke wa se a neng a se solofetse. Go ise go ye kae, mosepele wa simologa, lerata la batsamai la ôpisa tlhôngô.

Jaaka galê, baroetsana ba ba sa itseng kwa kgôrô ya sekole e lebileng teng, ba a bo ba phuthêgile go bôna diratwa-ke-pelo tsa bônê di tsamaya; ditlhôgô di a bo di tshikinngwa phetêlêla gore manyenyena a maleele-leele a e keteng a ka garola ditsêbê a tle a akgêgê sentlê, a tsêyê batsamai ka pelo. Rure, rure, Rammônê a tswa legolêgwa la kgarebê e nngwe go twe Mmathêêbê, mosetsana yo motshwana, yo o mênô masweusweu. Sebe sa phiri fêla e ne e le gobo dinkô tsa mohumagadi di ne di athame jaaka molomo wa tlhòbòlô ya dihala. Maoto a na a tlhatlhabetswe masêka a Setswana, a tlhapilwe sentlê, a tshasitswe molôra wa Sekgowa, a bile a setse a lakasêla jaaka galase. Fa O no O ka mo leba ka nakô eo, O ka bo O lemogile gore ke mongwe wa basetsana ba e tleng e re ba sena go forwa ke barati ba bônê, ka go ba bolêlêla gore bontlê jwa bônê bo ka thiba kgalalêlô ya letsatsi, ba lebale fa go na le ba ba ba gaisang kgotsa ba bantlê jaaka bônê. Rammônê a botsa tsala nngwe ya gagwê ka ga naledi e, le kwa e agileng teng. A bôna karabô mme a bua ka pelo a re, "Ke a go ipaakanyetsa go tsaya wêna, Mmathêêbê, O tla nna mosadi wa me tadi e amusa."

VI

O ILE RAMMÔNÊ!

Koloi ya Makgowa (lorry) ya simolola, Rammônê a ingapareletse ga loso. Phefô ya yônê ya mo hupêtsa moa, sedidi le sônê sa tla mo go ênê. A fitlhêla ditlhare e kete di sianêla kwa moragô. Moragônyana, a nna sentlê le morôro ba bangwe

matlhô a bônê a na a tletse dikeledi; e seng tsa selelô, mme e le tsa setshêgo—go tshêgwa “paramosesing.” Ba fitlha bopalamêlong jwa setimêla. Mosimane wa Kgalagadi a leka thata go akanya gore setimêla e kane e le selô se se ntseng jang, mme a palêlwa. Yare ba ntse ba le foo, lerata le le kalo-kalo—a batho ba ba lerata “Makarapa”! ga utlwala mokitimetso wa sônê. Ke sele, se e-tla! Se a bo se gataka lefatshe ka bonatla, sebokolodi se seramaganyana, se gôgwa ke kgomo e ntsho ya Mmusô wa ga Poulwê. A reetsa pina ya sônê Rammônê. A utlwa ka nnete e kete sa re:

“Bulawayo! Bulawayo!! Bulawayo!!!

Ke ya Kapa, Bulawayo, Ke ya Kapa!!

Ke gata fa, go re tôbe, Ke gate fa, go re tôbê!”

Se ne se buwa mantswe a a neng a a utlwile mo go bo-Sebitola le Modisê. Mosimane, mokgweetsi, a tima melelô; ga re, tu !, sa lêlêmêla, sa êma, ga palangwa. Ga se ka ga nna le nakô ya gore Rammônê a tlhatlhobê setimêla se a se palameng ka ntata ya letshogô le kgakgamalô e kgolo go bôna selô se se ntseng jaana. Loêtô lwa batla lo senngwa ke poifô, e le gônê lekau le ipotsang kwa le yang. A kôpana le batho ba bantsi ba merafe-rafe ba mo tshwarisitse tsela.

Sa fitlha mo Mafikeng a ga Mma-Mosetsanyana. O fitlhetse e se batho e le tlang lo bônê, ditimêla le tsônê e le mafaratlhatlha, mme di lelêla kwa, le kwa. Dikêrêkê di a bo di ne di tlogetswe le banna bagolo le tshadi-kgolo, makau le makgarêbê a ile go rônôka jaaka mekoko. Ke tsatsi la Tshipi.

Loêtô lwa tswêlêla pele. Rammônê a tlhakana tlhôngo go bôna e kete o boêla kwa gae gapê. A

tshaba go botsa e se re gono go jewê setshêgô ka ênê. Lerole la re thi! Modumô wa basimane wa re tu! Kana go ntse jalo. Fa setimêla se simolola ka thata, bapalami ba tle ba didimale, ba tlhoe-tsêbê, go rêetsa go ômana ga ditshipi; ba bôna ditlhare, le dithotana go sala kwa moragô, mosi o bopêlêitse kwa moragô e kete lesogodi la tsiê kgotsa leru la pula ya sephai. Sa sia-sia, sa balolola dinaga, sa rwala bosigo ka tlhôngô. Ga bulwa malaô, ga ipotokanngwa, ga rôbalwa. Yare masa a tla a rwele, Rammônê a thanya, mme a utlwa kwa ntlê go utlwala bo "Daardie ding; ja, meneer." Ba ne ba setse ba le mo Transefala.

Go ise go ye kae, sa similola motse o mogolo wa Gauta. Pelo ya ga Rammônê ya re garo! fa matlhô a gagwê a rakana le ditotoma tsa mmu o mosêtlha o o tswang mo maleng a lefatshe. A simolola go lemoga gore le fa go ntse jalo, ditsala tsa gagwê di ne di se ka tsa mo tlhotlhorêla kgetsi ka ga dilô tsa Gauteng. O rile a sa maketse, ga tlhaga badiri ba bangwe ba mesima ba tlhatloga, ba le ditholenyana, marokgwana a a matanta a bofilwe fa tlase ga mangôlê, dipônênyana tse di nayang lesedi mo fifing la ga "ntshwarêlangwana," di a bo di akgiwa-akgiwa, ditlhako tsa "digata majwê," di a bo die gôgwa le lefatshe. Ka bofelo, fa tlhôngô ya lekau e simolola go ôpisiwa ke 'pônô tse, sa itaya mokgosi setimêla, sa lêlêmêlêla mo Gauteng.

A re o isa matlhô ka fa phologêlong, mme a tshosiwa ke bontsi jwa batho, ba basweu le ba bantsho. A tlhakana tlhôngô, a ba a timêlêlwa le ke kwa letsatsi le tswang teng. Kgalagadi o na a

palêlwa ke go go supa. Fa a sale mo sediding se, a utlwa sentlê-ntlê e bile e kete lefatshe le mo tseisa mmamadikwa-dikwane, selô sa banyana. Ga tla morongwa wa Dikompone, a ntshofetse le diaparô tsa gagwê, mme 'fatlhôgô sa gagwê O ka re sa mmolai. Ka e le tumêlô ya barongwi ba, gore basimane ba kgônwa ke go roromisiwa, a kgalema ka kodu ya tau a re, "Trêse, mina hayikhona sekathi kawena! Wekê apo pikinin, its day breke!" Ga nna thata, tshimane ya phaphasêla; Rammônê wa batho a kgoromelediwa kwa moragô. Mme go tlogeng fa, a sotlêga thata gonne nakô le nakô fa go tshwanetswe go tlolwa mmila, gareng ga moferefere wa mebotokara, Rammônê a sale ka ntlha e nngwe, a roromaka, a gadimaka, dikeledi di bile di se kgakala, le morôrô e le monna.

Ka go nna a tataisa jalo le go thusiwa ke bo-"motala-boy" a ba a fitlha kwa ga Mafutha. Kompone e agaletswe jaaka lesaka. Ke gônê ka moo e rileng a sena go tsêna mo teng, pelo ya gagwê ya ba ya wêla le fa bontsi-ntsi jwa badiri le modumô wa felô fa go no go mmoifisa thata. Moragô ga go tsenngwa tlung ele le ele, le go isiwa kwa le kwa, le go tshwarisiwa dipênê, gangwe le gapê, le go gatisa monwana wa seatla sa molêma go fitlhêla o sala o ntshofetse jaaka e keteng go no go dujwa molemô wa Setswana ka ônê, a isiwa kwa a ne a tshwanetse go bôna diaparô teng le digata-majwê. Lwa bofêlô, a bontshiwa borôbalô jwa gagwê. Ga tla bosigo; a lala a lôrakaka dilô tse a iseng a ko a di bone, ka ntlha ya poifô e e neng e tlihotse e tshameka ka ênê.

VII

MAFUTSANA A SIMOLOGA.

Meruti ya bosigo ya hupetsa lefatshe: ga fifala. Rammônê a ipotokanya go rôbala. O na a itse ka tlhômamô gore rure molato wa kgeleswa o tsogile. Jaaka mang le mang yo o mo maemong a gagwê, a simolola go bala-bala ka pelo, go gopola ba a ba tlogetseng kwa moragô bogolo thata batsadi ba gagwê. A fitlhêla a eletsa go ka bua nabô ka lokwalô jaaka bo-Sebitola le Modisê ba ne ba tle ba bue le ba ga bônê. A simolola a lemoga gore ga a itse go kwala. A simolola go bôna batsadi molato ka go se ke ba mo ise thutong. Yare a le khutsafalong, a kopa moithuti mongwe go mmêêla ditselana mo pampiring. Lokwalo lwa tsaya malatsi lo ise lo kwalwe, ka Rammônê a na a batla go bôna ka fa dilô di tsamayang ka teng, gore a tle a itse go tlôtlêla batsadi. E rile a setse a batla a tlwaêla go dira tirô ya mosima, a rapêla tsala ya gagwê go mo kwalêla jaaka e ne e solo-feditse. Nakong e, Rammônê o na a akanya gore ga go na sepê se a sa se itseng ka ga mosima. Ô na a eletsa go ka bôna moreetsi yo a neng a tla mo tlôtlêla ka bopelotelele.

Lokwalô lo kwadilwe nakwana ya 'tsatsi le pôtlêla. Rammônê o ne a dutse fa fatshe, mo setilong, mme a a-ja "sêkêrêse" a na a e tlosa molo-mung, a e tshwara ka menwana fêla, mme mosi o betsêga ka dinkô. Mokwaledi wa gagwê, mosi-mané wa seithati, o na a kokoretse lomating lwa bojêlô, ditsêbê di imêlwa ke morwalô wa dipênê.

Rammônê a ntsha letsela la mofufutsô, mme a simolola, a re,

“Mmê le Rrê, sa ntlha ke a dumedisa. Sa bobedi ke botsa bophelô koo gae. Nna ga ke a tsoga, mme ke tsogile, ka ke namologile. Ke bôna “mosebetsi” wa mokoti fêla, le go bolawa ké majwê kwa tlase ga lefatshe. Ke tla lo romêla “chelete” ke sena go amogêla, fa ke ka kgôna “diphatlhô” tse ke di “phakileng” . . .

Mpolêlêlang gore dikgomo di tsogile jang.

Ke fetsa ka ditumedisô,

Mesetere Jimisone Rammônê.

A dipuô-puô! A go a bo go twe batho ba gae ba itse gore mantswe a, a raya'ng a? A ngwana wa mogolo yo o tla timêlêlwang ke puô ya ga gabô! A go kopa ka loleme!

Pele, Rammônê o na a palêlwa ke tirô, ka a na a sa e tlwaêla, a ba a kgantlwa ke majwê maotung le mabogong. Sa ntlha o na a utlwa mokgosi wa basimane ba bangwe mo mokgwatlheng, ba ntse ba re, “Heu! Heu!! Heu!!!” A utlwa modumô wa pitikwe ya lelwê, le tla le pitikologa, le itaya mosima kwa godimo, kwa tlase, le mo dithokô. La nna la atamêla. A tlhoka go itse kwa a ka tshabêlang teng. Pelo e nngwe ya re a siêlê kwa, e nngwe ya re a siêle ka kwa, mme moragô a tsiêlwa. A êma fêla jaaka pinagare fa thokô ga mokgwatha, a letile ka nakô le nakô, go utlwa le mo pataganyetsa le majwê a o neng a ikaêgile ka ônê. A nna segô thata thata. La feta kgakajana naê, mme la mo kgantla menwana ya maoto fêla.

Bo-mmaagwê le bo-rraagwê ba itumeletse lokwalô lwa gagwê thata le morôrô lo no lo le lokhuthwane. Ba ne ba simolola go dumêla gotlhe mo ba neng ba go utlwile ka ga go nyêlêla ga ga Rammônê. Bônê ba ne ba tlhômamisa gore pelo e mo isitse le naga kgotsa o siêitse kwa ga gabô-mogolo. Makolwane a a neng a mmonye a tsamaya, ké ônê a ba lomileng tsêbê gore Rammônê o ile Gauteng. Malatsinyana a sena go feta, dipelo tsa bônê tsa wêla. Le monna-mogolo a ba a simolola go ikwatlhaya ka a gopola gore batho ba tla re ke ênê a mo kobileng.

Yare a sena go nna sebaka, a ba a tlwaêla badiri ba bangwe, a simolola go ithuta ka ga bôtshelô jwa Gauteng, ka a na a setse a lemogile fa bo-Sebitola le Modisê ba ne ba mo lobetse dilô di le dintsi.

E rile a utlwa ka ga babolai ba batho, dikêbêkê le "malaita," a sôsôbana moriri, a boifa that thata. Ô na a bolêlêlwa gore malaita a tle a lalele batho a ba tlhasele, a ba bolae, a ba tseyele madi. 'Polêlo tse di ntseng jaana di ne di se ka ke tsa tlhôka go tsitsibanya motho mmele. Rammônê a sisimoga go êtêla ditsala tsa gagwê mo Gauteng. Ke go re 'tsatsi lotlhe la Tshipi o na a le nnêla Komponeng, ka pele le kêrêkê a na a sa itse kwa e lebileng teng le go re yônê ke eng. E ne e yare maitsibowa makawana a gôrôga, bontsi bo tle bo latlhegetswe ke ditlhaloganyô, diteme di tletse ganong: ba bangwe ba tle ba ledinthô-nthô le diphadimêpê, fa ba ne ba le matlung a go lowang, go nowang teng.

Dikgwedi tse tharo tse di tletseng tsa feta Rammônê a se na keletso le fa e le maikutlô a go

ya mafelong a. Ga nna fêla jalo go fitlhêla a boêla gae. Boboi bo a boloka fa gongwe.

Lobaka lwa gore Rammônê a boêlê gae lwa bo lo setse lo atamêla, ka a na a setse a le mo kgwedding ya bofêra-mmedi, a saletswe ke e o neng a tlike go "latlhêla" ka yônê. A simolola a akanya dilô tse dintsi mo pelung ya gagwê, jaaka dilwana tse a tshwanetseng go di rêkêla batsadi le ditshika le madi a o tla busang ka ônê malatsinyana fa a sena go fitlha kwa motsing o a bonyeng Mmathêêbê mo go ônê. E rile go ise go ye kae, a bôna tsela ya gagwê sentlê. A kopa go letlêlêlwa go ya motsing o mogolo wa Gauta go ya go itshimolola lonaung go isa tlhogong. Badiri ba, O ka re ba gopola ka tsela e le nngwe. Ba rata thata go etsa-etsana. Rammônê o ne a batla thata go rêka diaparô le ditlhako tse di tshwanang, le tsa bo-Sibitola le Modisê.

O rile a fitlha semithi-mithing, a bo a eteletswa pele ke monkana, a gagwê, go mo isa mo ba tlhônglang ba rêka teng. E ne e le nngwe ya dibentlele tsa Market Street, mo setshwantshô se lelang se ba se kgaoga lesêka gônê. Morekisi wa setsumpa a bua naê ka maitisê pele ga a mmontsha maphatsi-phatsi a diaparô tsa banna le tsa basadi, le ditlhorô, le ditlhako, le disupa-nakô le mo gongwe mo gontsi: Ga go na batho bapê ba ba itseng mebala e e kgatllhang batho ba, go feta barekisi ba. A baya mosimane wa Kgalagadi ka fa le ka fa ka loleme lo lo borethe. Ka bokhutshwane, Rammônê a bo a setse a neile morekisi 'pôntô tse somê. Sekgwêma se ne sa sala se tlhofofetse: A boêla moragô go ya go ipaakanyetsa mosepele,

a kuma-kumile 'thoto tsa gagwê, a di belege jaaka tshwene fa e belege ngwana wa yônê. Ô na a tshwanêlwa ke go tsamaya ka kêlô-tlhôkô e kgolo ka go boifa dikêbêkê le magodu a tadi-e-amusa, a Gauteng.

VIII

RAMMÔNÊ O YA GAE LWA NTLHA.

Matsatsi a mafutsana, a go simolola tirô mera-fong le go tlhôka go itse go ikwalêla le ônê a latetswe ke a boitumêlô. Rammônê a bôna kgolô-lêsêgô e o neng a sa bolo go e eletsa. Mapodisi a a neng a ile a mo kgatlhantsha mogang a gorôgang, a mmuledisa, go mo isa bopalemelong jwa setimêla. A ko lo boneng pharologanyô jaanong! Mosimane wa dikgwa o na a tswele borokgwe jo kooteng pele bo neng bo le bosweu, mme mosegi a tloga a bo mataka ka dibata tsa letsela le basadi ba le bitsang matalanyane—a bo talafatsa kwa memenong ya tlase, mo mangweleng, le mo setilong. Baki O no O ka re O e bôna a le kgakalanyana wa re o apere 'tlalô la pitse ya naga. A tsaya taolê e tshweu, a ithathêlêla thamung; kwa dinaung, a rwala setlhako sa matlhaka-tlhakane, a bosweu le bohhibidu. Le morôrô mogote wa letsatsi o no o menola ditlhare ka dithitô, godimo ga diaparô tse. Rammônê a ithutha ka baki e kgolo e ntsho. Ditlhako di ne di le mebala-bala jaaka re utlwile, dikausu di rile, sweu! A tsaya tukwi-phimola-mofufutsô e talanyana, e e mmala wa mmapaane mo dithokô. Ga tsêwa dipênê tsa tlhatlhabêlwa le morôrô go sa itsewe go kwala. Ga rwalwa matlhô a diipone, mme ga iwa bopalamelong jwa setimêla.

Yare a fitlhêla dikete-kete tsa batho ba ba letileng ditimêla, pelo ya re garo! mme a e tshwara, a tsenya marapô mokô, gore rure a lebêgê jaaka mmereki yo mogolo wa Johannesburg. A tswêlêla le dithulaganyô tsa gagwê tsotlhe. Go ise go ye kae, ditimêla tsa motlakase di sena go nna di tabola, di ya go tholola merwalô ya tsônê, ya fitlha kgomo e ntsho ya mmusô wa ga Poulwê, e a bo e tla e gata ka bonya jaaka pholo ya lekaba, fa e gana go tsaya tsela; ya akgwa musi ka ntlha tsoopedi jaaka monna wa seithati a ntsha musi wa peipi ka 'phatlha tsa nkô ya gagwê. A ithoma a utlwa ka nnete e ntse e ipolêla gore e ya "Bulawayo."

Ka maitisô a magolo, ya betsêga, ya ralala motse-mogolo gareng ga maphatsi-phatsi a dipônê mme bofelong, ya rwala mafifi ka tlhôngô; lerole la beta kolobê; ga re tu! Ga sala go utlwala fêla kgang ya ditshipi tsa Makgowa, maotwana a ômana le seporo, go ntse tlhatlhariana ya thatha-thatha, thatha-thatha thatha-thatha. Ya lala e tshwere le bosigo. Tsatsi e rile le baya nkô, ya tsêna mo Mafikeng a ga Mma-Mosetsanyana.

Ka go tlo go fete lobaka pele ga setimêla se se yang Rhodesia se tsamaya, lekau la Kgalagadi le ba bangwe, la ya go rônôka mo motsing. Ka pelê ba bowa go tla go se leta ka se sa lete motho. E rile ditshupa-nakô tse dikgolo di ôpêlêla nakô ya bofêra-mongwe, setimêla se setse se eme, se le setelele-telele, se mokanyeditswe ke ba ba tsileng go dumedisa ditsala tse di yang Tshireletsong, lentswe la setsumpa se se tlhokômêlang bapalami la utlwala a re, "all seats please—sit plekke asse-

blief.” Rammônê ka a ne a utlwile mafoko a, gangwe le gapê, a bo a setse a tlhagile. Ya kgotha kgomo e ntsho, ya lêlêmêla jaaka sebokolodi, Mafika ya a tlogêla.

E rile e se na go thuntsha dithole jalo ya tlolaganya molelwane, go tsêna mo Lefatshing la Batswana. Nakong eo, le a bo le ne le kgabile moragô ga pula ya sephai, le nkgga monate, ka ntlha tsotlhe go bônala balemi mo masimong. Magomo a bônala a a-ja mokaragana, a tshaba setimêla. Lefatshe la Batswana ke dipowa mme tsela ya setimêla e tlhamaletse mo ka gantsi go leng thata go bôna tlhôngô ya setimêla fa O dutse kwa moragô. Ka bofelo sa fitlha Lobatsi, se sena go nna se itsôka-tsôka mo thabeng; tlhôngô e ya ne e tlhaga ka fa le ka fa, e kete e ile go ama setimêla kwa moragô, le go ya go tlhwala fa balaodi, bo-Setsumpa ba, ba sa rôbala. Ka gantsi, fa setimêla se tla go feta fa, basimane ba ratile go tlhaga le go se bôka. Yare Rammônê a utlwa go ntse go itongwa diteme go twe go a bôkwa, a gakologêlwa malatsi a gagwê. Le ênê a utlwa mo pelung ya gagwê sengwe se mo raya se re a bôkê, go lêlêmêla ka makgêthê, le go itomaka mogatla ga setimêla.

Mo loetong lo, go no go le basimane ba dikole ba boêla gae ba tswa bo-Lovedale le bo—Moeding. Mosimane mongwe wa bônê a kaologa a re:

“Pi-pi-pi-pi-pi-pi-pi!

Ke bua le lona kgosi tsa Batswana.

Melomo e tlarubana ka selelô;

Ka gobo ke bôna le tla go senyêga,

Lo tla go thujwa ke tlala le makowa.

Malôba jale fa re le Mafikeng

Motseng o mogolo wa Tau-Tona,
 Lo kile lwa umakaka phetêlêla
 Tswelôpele le tlhabologô tsa merafe.
 Lwa bua, lwa gatêlêla tumalanô
 Fa metse etsho e emetse batlhalefi,
 Bo-maitsaya-nape ba mekgwa ya Setswana
 Diphuthulodi tsa maele a Setswana.
 A ga lo a bua ka dikole tsa dithutô,
 Tsa go lema, tsa meraka, tsa dibuka?
 A jaanong hê lo a nyatsa-nyatsa?
 A lo nyerisitswe ke mathata marapô?

Merafe ya Koloni e lo siile,
 Le Basotho ba setse ba lo tlogetse
 Ba kgana ka bo—Maseru, bo—Moriya,
 Bo-Thabana-Morêna le bo-Masite.
 A nnaha lo a kgaratlha, Marêna?
 Gore le lona lo se nyêlêlê lo sa itsiwe?
 Ee, Tshekedi re a Go bôna O a kgaratlha
 Ntla O ka tswêlêla Phuti ya Mokwêna!
 Ga re le wêna Kgabo O lekile,
 Bakgatla ba go utlwa ba go agêla
 Segopodišô sa botshelô thabeng.
 Mokwena go siame ka O agile
 Mme ruta bana ba Gago ba se gasêgê
 Lokwalô lwa borataro ga se thutô.
 Mongwaketse nkutlwa ke a digêla
 Molete tlhê, rra, ga ke Go lebale.
 Moremi, O nkutlwê O nthêêtse,
 Re romêlê makau a Batawana
 Re ba rutê go Go alafêla makowa.
 Tshwaraganang ka mabôgô, magosi,
 Lo bônê fa merafe e tla sala
 E kokoanye meruting ya maôbô

Ka re malôba jale fa lo le Mafikeng
Lo no lo le makôkô lo phuthegile.

Ke bua ke gadimêla Morolong, ka re,
Batswana ba bangwe ga ba a lo gotsa
Ka ba agile motsing Thaba 'Nchu,
Ba gorositse bo-Rathutô mo gae,
Ka sekolo se segolo sa ga Morôka.
E rile fa bana ba tswa dithutong,
A utlwa fa ba le somê ba bobola,
A bua ka kodu Morata-Batswana
Mme 'tsôgô le setse le le kgetsing
Gore ba agêlwê ntlo ya kokêlô.
Ntshupêlang tlheng, ba Morolong!
Kôpanang le bale ba Mafikeng
Mme lo se lebalê ba ba kwa Matsilojê!"

"A mekgwa ya bo-rara ga e a nyêlêla,
Ka gobo e sa kwalwa pampiring?
A bomorafe jwa lona bo kitlanye
Le morôrô mekgwa lo e lebetse?
Nnyaa tlhê, Batswana lo a nyêlêla."

Motho wa go bua jaana a gakgamatsa e seng
Rammône fêla mme le e leng ba bangwe. Rammône a simolola go lemoga gore go na le ba bangwe ba ba itseng go bôka jaaka ênê gongwe ba ba mo gaisang. E rile mosimane a tla go digêla, setimêla sa bo se eme mo Lobatsi. Sa thutsha dithole, sa gôrôga, mo Gaberone mo Rammône a tšhwanetseng a fologa teng, le go palama dilori tsa Molepolole. E rile nakwana ya 'tsatsi le ya bophirimong tsa bo di tsêna mo Molepolole.

IX

MOENG GÔRÔGA, DIJÔ DI BÔNALÊ!

Kwa dikoloi tse di êmang teng, ga bo go a bo go rile thi! tshadi le tshetsana e letile kgôrôgô ya badiri ba mesima: bangwe ba ne ba ile go kgatlhantsha banna ba bônê, ba bangwe ditshika tsa bônê, mme gareng ga bônê, Mmathêêbê, ka a na a ratile go nna a ya go êma-êma, a tshikinyaka tlhôngô ya gagwê, a bo a le teng. Rammônê o fologile a le matlhagatlhaga, diipone tsa matlhô a di foloseditse mo molebong wa nkô, a setse a leba ka go latlhêla matlhô ka fa godimo ga tsônê. Tlhoró e ne e setse e kete e ka wa, ka e ne e beilwe fa tsebeng, e thibile itlhô le lengwe. A atamêla Mmathêêbê, a mo naya seatla a re, "Dumêla Ausi."

Mmathêêbê le ênê ka a ne a ikgodisitse thata, a le mabelanyana, a sinalala, a pênna-pênna nkô e e keteng molomo wa tlhôngô; a ja tsala ya gagwê ya ngwanyana ka leitlhô, mme baa swa ka setshêgô. Lekolwane la Kgalagadi la swaba thata. A simolola go tlhaloganya gore go ya Makgoweng ga go a mo dirêla sepê. A nyêlêlêla mo motsing go batla borôbalô. Ka a na a tlhotlhorilwe ke dilwana tse a neng a di rêka le mosepele, a lala a robetse ka tlala—tlala ya bosigo ka nnete, e patikwa ka borôkô. Bosa jwa re sii! A phakêlêla kwa lekgotleng la mmusô go ya go tsaya madi a a kganetsweng. Matlhabisa ditlhong ke gore e rile nakô ya bofêra mebedi e itaya a bo a setse a letetse batho ba ba bulang ka ya borôba mongwe, le morôrô sesupa dinakô se ne se le letsogong.

Go se na go bulwa, molaodi Tlhako-di-majwê, a tla a kwatlaletse, a ntshitse sehuba, a dikolosa-dikolosa thôbanyane ya lotlhaka mo monwaneng wa gagwê. A bitsa badiri ba mesima go ba naya madi a bônê. Yo o neng a bolokile go gaisa ba bangwe, o na a amogêla 'pontô di le somê le botlhano, mme e ne e le mang fa e se Rammônê? E rile molaodi a ntse a buwa naê a nna a araba ka go re, "Ga ke tsebe," "Hayikhona." Batho wee! A lo bôna gore bolwetse jo jwa dipuô bo sale bo tsubutletsa mosimane wa Kgalagadi a sa eme ka dinao? Ka madi a na a sa ntse a le fa pele ga gagwê, a timêlêlwa ke loleme lwa ga gabô, mme a gakologêlwa Sesotho le Sethosa kampo "Fanakaloo," yo ba mmuang kwa mesimeng. A ke tshiamô gônê go itebatsa se-ga-eno? Nnyaa, se reng lo bôna seša segologolo lwa se latlha.

Madi a setse a subetswe mo dikgetsaneng, go iwa kwa motsing, go kôkôrôgwa ka thata. Basadi ba ba a bong ba ne ba etswe ka melato ba dikanyetsa morêna, ga nna "ntuêla rra; O sale O tsaya koko ya me." O re O tla ntsha madi."

Kwa Rammônê a ntseng a tsamaya teng, a kôpana le Mmathêêbê. Gapê a bifêlwa a ba a ômanngwa. A bôna gore motho yo a neng a iphorile ka ênê ga a batle le go mo lebêla tôta. Mme ka go tlholwa ga monna e se go latlha ditswalô, a akanya gore motlha mongwe lokwalo lo tla tshikinya pelo ya ga Mmathêêbê. A kwalêla kgarebê. Re setse re utlwile fa mosetsana a na a sa itse go kwala le go bala. A ja motse ka lenao, a batla yo o ka mmalêlang, sephiri se. Kana go tlhoka go itse go bala go sotla jang! Mma-

thêêbê, a ngaparêla ngwanyana wa sekole gore a mmalêlê. O a ba a tla bala jang?

Ngwana a simolola a akga tlhôngô, a tlhabiwa ke ditlhong go tlhalosa fa mararaane a ntse a raaranêla pele. Le fa go ntse jalo mafoko a fitlha. Pelo ya mohumagadi ya fetoga. Mme ka lokwalô lo no lo tlhalosa sentlê gore fa a dumalana O tla êma ka yônê nakwana eo, kgarebê ya lemoga fa e ne e tla a bo e iteile kgomo lenaka. A fetola, a dumêla a nyalô. Lebaka lotlhe le, madi a bo a tsamaya. A re fed! Mmathêêbê a akofa a lemogisiwa ke go fokotsêga ga mekôkôrôgô. A mo phuaganya jaaka ba tlhola ba dira. Mosimane o rile ka re o itshêla dipaka tse dintsho mo mogoteng wa letsatsi, a rwala tlhako tse di phatsimang tsa mmamadikwadikwane, ga se ka ga thusa sepê.

Batho ba fapaana ka megopolô. Bangwe ba ka re Mmathêêbê ke sefalele mme ba bangwe ba ka re o botlhale, ka a ne a lemogile gore monna yo a se ka keng a jesa mosadi ga se monna wa sepê.

Rammônê, lwa bofêlô a wêla tsela go ya Kgalagadi. O na a setse a tlwaologile mosepele le dikgwa, mme ka go tataisa, a ba a gôrôga. Ga a ka a etla a fapoga tsela go dumedisa ditsala. Ke mokgwa e bile ke tumêlô gore motho fa a tswa papading ga a tshwanêlwa go bônwa ke batho pele ba ga gabô ba mo jesa digwetshana. Tumêlô ke gore ba bangwe ba tla mo lôa.

Le didiba tse a neng a pôrôma lwa bofêlô mo go tsônê, a nna a di itêla fa thokô. E rile bosa bo osa ga bo go setse go utlwetse fa mmoki a gorogile "Mafoko a motse, kana O bofefo jang!" Ga phuthêgêlwa kwa ga mmaagwê, a dumedisiwa.

Dikgomo tsa nêela. Mme ka a a bo a ne a di tlhwa-
 afaletse, jaaka e le tlwaêlô ya bahuma-dikgomo, a
 nna a diralala. Marugasepula ya ko ya inama, ya
 tshikinya lefatshe, e kete e ya mo dumedisa. Di-
 kgomo di itse beng ba tsona jang? A ke ka monkô
 ampo di a ba lemoga? Gare diphôlôgôlô di na le
 tlhaloganyô. A e nathêla fêla ka bokhutshwane ka
 lebôkô la ga Sebele, a re:

“Ké motšatša mogakatsa mala,
 Yo go tweng nôga e kgolo ya noka tse dikgolo,
 E go tweng e kile ya tsosetse bangwe kgwan-
 yapê,
 Ya re Bakgatla ya ba tsosetse phefô;
 Ngwana wa Lekone a tshaba a sutlha
 A tshaba ka tlhako di le letsogong.”

Barui ba diphôlôgôlô ba bolêla fa di tle di itse
 lentswe la mong wa tsonê. Fa ba sa bue boamarure
 ke mang o ka tlhalosang go lela ga dikgomo tsa ga
 Rammônê le go bôpa ga dipôô? Go di didimatsa
 sebakanyana, a tsêna mo sakeng a ntse a pôrôma
 ka la ga Sechele I, a re:

“Ra-Bôômane, Molapô mowêla difofu,
 Ka e le molapô wa ga Nkane-a-Masilo
 O go tweng ga o welwe ke ditlai, o wêlwa
 gotlhe,
 Poulwê o o wetse a o lebile,
 Le Nkane o o wetse a o lebile.
 A rototsê matlhô a ntse ditoto.
 Moraeleng Ralekakanata,
 Batho bônang kwa Mokwena o tswang!
 A ba a tla, a le maswê morwa-kgosi
 A rwele tlhôngô ya kgomo le ya motho.
 Magôsanyana a mangwe a ditšhaba

Bo-Kgosi-ke-eфе re e dumedisê.
 Ya rona kana yônê e bônwa fêla,
 Ka go bônwa nong e tshweu e e kotame.
 Kgomo di rile di fetile Kgoropê,
 Di feta ka Ngwaritse di ipopile
 Di tswa go gatšwa kwa Tenyana-a-teng
 Di lebile Mmopane di bopile,
 Ô gadimile kwa moragô a leba,
 Motho a sala a kaname, a sule;
 Ka a dirêla magakajwane mhagô.
 Ga twe lo maaka basadi boora-Kgakge
 Le maaka lo se tlo, o mo ikana,
 Lo ikana Sechele-a-Motswasela.
 O ka sama tšaka mogatsa-Motshipi
 Gobane o o thubile mokakane;
 Le bogosi jwa Gago bo Go boetse
 Ka go bo O a ôdile matlakala.
 Ga go na bapê ba ba sa go itseng
 Meratshwanyana e go itsile yotlhe.
 A lerumô le lale, Ra-Bôômane.
 Tau e tsênê mo sekhing, e lale!"

Kgôrôgô ya lekau e itumedisitse ditsala tsa
 gagwê thata. Ga tlhajwa, ga jewa, ga nowa,
 mogolokwane wa ya godimo.

Mo maitseboweng, Rammônê o na a tle a
 feellelwe dibatla, a tlôtla ka ga dikgakgamatsô tse
 a di bonyeng. Ô na a tlatsa mafoko a bo-Sebitola
 le Modisê, a ba a nne a ntshe diphiri tse ba neng ba
 di fitlhile. Mainane a nyeletse go reeditswe ka ga
 mesima!

X

LENYALÔ.

Fa malatsi a ntse a feta, batsadi ba umakêla Rammônê ka ga nyalô gonne nakô ya bônê ya go tlogêla lefatshe leno e ne e setse e atamela. Ba rile ba ne ba ka itumêla thata thata fa ba ne ba ka tsamaya ba bonye ngwetsi wa bônê, mme ba bile ba bintshitse ngwananyana wa ga Rammônê mo diruping tsa bônê. Ka a na a setse a bonye ba ba matlhô a kwa godimo, Rammônê a inama, matlhô a ganêlêla fa fatshe, mme kwa moragô, fa ba mo êpa gore a arabê, a bolêla fa a na a ise a bone opê fêla yo o ka nnang matlhokomedi wa ntlo ya gagwê. Wayii! Kana o lôbêlang? Tôta pelo e ne e sa ntse e le mo go Mmathêêbê. Dipelo tsa batsadi ka di a bo di ne di tlhokofetse, di tlhwaa-fetse, bogolo jang gore a tsêyê yo o tlhophilweng ke bônê, wa losika lwa bônê, ga batla go nna kgang, ya gore a patêlêlwê.

E rile goba a lemogê maikutlô a, Rammônê a rwala ditlhako, a ipaakanyetsa mosepele gapê, ka a sa rate go utlwiswa opê botlhoko ka go bua thata. Yare go sa ntse go rêrwa go ya go kopa metsi kwa ga malomaagwê, mosimane a lala a thobile. Ka e ne e le gônê o neng a boa Gauteng, a se ka a tlhola a tsamaya jaaka pele. A ipêga setimêla ka madi a o neng a a batelegile fa a senya a mangwe. Ga a ka a lekêla Gauteng mme o na a kôtlômêlêla Têêmaneng (Kimberley). A dira-dira tirô tse di motlhofo, a tswêlêlwa, a ba a nna le ditsala tse di siameng tsa makolwane. Rotlhe re itse gore makawana a Têêmaneng a ratile thutô thata le morôrô tirô mo motshegareng e ba itsa go tsêna dikole.

Rammônê akofa a ithuta dipuô di sele, go bala le go di kwala. O na a rutwa ke motho wa pelonomi; a mo sesa bokôkô. Mo lebakeng la ngwaga tse pedi, a fetoga gotlhe-gotlhe. A itse dilô tse go no go se na opê wa ga gabô o di itseng.

A itsege thata mo bathung. A tsêna kêrêkê, a ôpêla ka ntswe le le botshe. A thusa mo diphuthê-gong tsa batho ba Bantsho, ka go naya kgakololô tse di phêpa. A thusa bana mo metshamekong le mo tirong tsotlhe tsa setho. Kwa moragô, lekolwane la Kgalagadi le le tlileng le apere jaaka mmereki wa mesima la nna lobône lwa Têêmaneng. Leina la ga Rammônê la nna mo melomung ya botlhe. Dipampiri tsa dikoranta ka di le bofelo le go gasa-gasa mofoko le maina a batho, tsa ôpêlêla Rammônê, tsa mo ôpêla e se sefela. Tsa bolêla ka fa a nang le thusô ka teng bathung ba Têêmaneng. Tsa bua ka ga go tota ga thutô ya gagwê. Ke rile batsadi ba gagwê ba ne ba nna kgakala kwa dikgweng, kwa go se nang go bala dikgang teng.

Bana ba dikole ba ne ba kile ba balêlwa ke moruti wa bônê mafoko a tswêlôpêle le tlhabologô ya ga Rammônê. Ke gônê e tla reng motlha mongwe ba ntse ba tlôtla ka ga Mokgalagadi yo, Matlhêêbê a ba utlwe. Fa a sena go tlhotlhomisa, a ba a botsa sentlê-ntlê, a ba a tlhomamisa gore ke monna yo o kileng a re o a mo tsaya, Mmathêêbe a lela se se thubang tlhôngô. A itswalêla ka ntlo, a re o a lwala. Se se neng se mo letsa bogolo ke gore, jaaka go no go utlwala go rutêga ga gagwê, lekolwane le ne le se na go tlhôla le mo leba. Seelô ga se buse diileng. Tirô ya sônê ke go ntsha motho

yo o hutsafetseng, moa, gore e sere gono a tenkana jaaka motho wa mototwane, mme a swêla rure. Motho yo o mo botlhokung re ka mo tshwantsha le pitsa ya metsi e moapei o e kanneng ka botswerere, mme a tloga a bedisa metsi gore mosi o kôkôtlêgêlê. Mosi o batla phatlhanyana mme fa o sa e bone, o phatlolaka yônê pitsa golô gongwe fêla. Le motho fêla ke jalo. Re ka re go lela ga gagwê mo kutlô-botlhokung ke go ntsha mosi ka sekhurumêlô.

XI

THUTÔ GA E SENYE.

Ka re setse re utlwile ka ga tswêlôpele ya ga Rammônê, jaanong re tla disa 'kgatô tsa gagwê, go bôna gore a ka nnete thutô e a bo e mo sentse. Kana batho ba bantsi ba ba mo lefifing lwa go tlhoka thutô, e tle e re ba ipatêla go ruta bana ba bônê ba re "thutô e ya senya."

Rammônê a nna a tshwara ka mabôgô, a bile a ntse a ithuta thata.

Moragô Lekgowa la Maitsayanape-a-Ramotlotlô la mo tlhomogêla pelo. La mo isa sekoleng se segolo sa Batho-Bantsho sa FORT HARE. Ga a ka a ba a feta a tshameka jaaka bontsi bo tlo bo dire: mme mo lobakeng lwa ngwaga tse tlhano a bo a na le megatla e mebedi moragô ga leina, e bong B.A., LL.B., ke gore morutegi yo mogolo le moitse-melaô. Kwa sekoleng o na a bidiwa "mmadi yo o pelo-tshêtlha." O na a itse ka tlhôngo dikwalô tsa sekwadi se segolo mo puong ya Sekgowa, e bong Ratshikinya-Tshaka (Shakespeare). Bogolo o na

a rata thata Diphosô-phosô ka ntata ya mararaane a a bolêlwang le Dintshô-ntshô tsa bo-Julius Kaisara. Ga twe e ne e tle e re a bala “Kgothatsô ya ga Antoniuse kwa phitlhong ya ga Kaisara,” a tsholetse letsôgô, a roromise lentswe, a dire gotlhe mo motho o na a ka go dira fa dibolai di kgaotsê botshelô jwa tsala ya gagwê. Babadi-naê ba re o na a tle a amege thata fa go balwa gapê temana e e reng “E rile Borutase a sena go sôkgôtlha Kaisara ka segai, madi a phôrôsêla, go ya go tlhola gore a rure ke Borutase yo o mo tlhabileng.”

Rammônê o na a ithuta dipuô tse dintsi jaaka, Setswana, Seroma, Seburu, Sekgowa. Ka Setswana o na a batla gore a tle a utlwane le Batswana, a ithutê mekgwa le melaô ya bônê, mme a tle a e rute Makgalagadi. Seburu o se ithutetse go buisa beng ba sônê fa a ntse a kaila-kaila mo Kôpanong. O na a lemogile kwa mesimeng gore go tlhoka go itse puô e, go jesetsa-kgobelung. Seroma o se ithutetse go se dirisa fa a bala dikwalô tsa melaô, gore e se ka yare a kôpana le tselana tsa Seroma, tsa mo ngwaisa tlhông, jaaka e e reng, “*Qui facit per alium per se facit*” (motho yo o etleetsang yo mongwe go dira molato, o molato jaaka yo o o dirileng). Kana go tlhokêga thata go tlhaloganya dilô tse, bogolo jaaka tse dingwe di farologanye le tsa rona. Ya rona tselana yare, “legodu ke le le tshwerweng.” Gapê puô e e ne e tla mo thusa fa a latêla tsela ya boruti, go boloka mewa ya ba ga gabô.

Gapê o na a ithutile ka ga temô, gore lefatshe le ntshê dijô tse dintsi, le ka ga tlhokômêlô ya diruiwa le sengwe le sengwe se se ka thusang motho mo

botshelong, go tshela ka boitumêlô le bontlê jo bogolo.

A e se re mmadi a utlwa gore Rammônê o na a ithutile dilô tse, a gopola gore e ne e le motho yo o se nang kgatlhêgô mo metshamekong ya baithuti, nnyaa, le bogologolo! O no O ka mhitlhêla mo marigeng a tsenye marokgwaneng a makhutshwane, dipôtôngwane di le kwa ntlê, baki e latlhlilwe, mme a fufuletswe le ba bangwe, go tshamekwa bôlô. Ênê o na a raga ka bokolwane jo bogolo, balebeledi ba mo gowa-gowa ba re "Tshipi-tshipi! Tshipi Sepannêrê! A taboga ga losô, a ntse a thula mosimane a ba a mo kanamisa. Ka dipaka tse dingwe go no go tlo go nne le kôpanô ya dikole, mme go thujwe lobelô ke ditlhôphanyana tsa basiani. Ga twe e ne e tle e re basiani ba bôna Rammônê a tla go siana le bônê, ba roromake, ka ba itse fa a tla ba tlhabisa ditlhong. E ne e le sesiani se setona. O no O ka fitlhêla a funnê ditheledi, a itomile molomo wa tlase. Selemong, o na a tshameka metshamekô e sele. Le mo kôpelong o na a se na monkana, a gagwê. Matlole le ditinkane o na a a tshameka mme a itse go ja mmama-dikwadikwane kgotsa moretelediane (dance).

Rammônê o na a busetsa dinao gae, go ya go thusa ba ga gabô. O fetile ka motse wa Bakwêna go ya Kgalagadi. O gorogile kwa Kgalagadi a le tlala le lenyôra, a ikemiseditse go thusa ba ga gabô ka go ba ruta. Fêla jaaka galê, ditirô tsa lefifi, bobelompe jwa baêtapele tsa mo thibêla dit-sela. Kgôsana ya gagwê ya boifa tlhalefô ya gagwê. Boemong jwa go mo ikatametsa, ya mo tshwarêla kgakala, ya itira nta-ya-selomêla kobong.

Lekau la ikokobetsa go fetisa selekanyô. Maikaêlêlô a gagwê e ne e le go kitlanya Bakgalagadi, gore ba utlwê kgôsana ya bônê, go ba tlhotlheletsa lefoko la Modimo, le go ba ruta go tshela botshelô jo bo siameng, ka go ithiba mo dinong, le go nwa metsi a a tlhapetsweng ke diruiwa kgotsa go ja dijô tse di wetseng dintsi. Maikaêlêlô a, ke ônê a a huba-hubisitseng morêna wa gagwê, ka a na a gopola gore bogosi bo tla tsêwa mo go ênê. Rammônê o na a boga mme a itshôka thata. Kwa moragô, ka go twe ngwana o sa leleng o swêla tharing, a leka go bua le morêna wa gagwê. Nakong e, go no go setse go na le setlhôpha sa baila-barutegi, mme a iphitlhêla a le mo sepitlaganyaneng. Setshwarwa ke ntša-pedi ga se thata. Lekolwane la sutlha, la ya le mafatshe. E rile a se yô, leina la gagwê la sala le tumisitswe mme bamosenyi ba bolêla bopelompe jwa gagwê, ka go tloga a tsamaye. Ba ne ba lebetse lentswe le le reng "Susa ilêla suswane gore suswane a tle a Go ilêlê."

Mongwe le mongwe yo o kileng a iphitlhêla a le mo maemong a ga Rammônê a go leka go gôga ka letsôgô, motho yo o ikêpêlang, o itse bothata jo a neng a bo tshwere. Ga se go tlhoka letshegô ga ga Rammônê. Ke mokgwa e bile ke tlwaêlô gore moporofeta yo o le kang go tthatlosa ba ga gabô, a tshwarisiwê ka mênô; a ilwê, a bidiwê moikgodisi, gongwe e bo e re fa a se segô, a fitlhêlê a bofilwe maoto le mabôgô, mme a latlhêlwa kwa 'fifing le le kwa ntlê. E kete babadi ba ka lemoga selô se, ba se khutlisa: Tlhabologang 'tšhaba di lo siile!

Morutegi yo mogolo a hutsafala, a kgaratlha mo moeng ka go senyêgêlwa ke maikaêlêlô. A

hutsafala gone bamokgoreletsi ba mo senyeditse ka ntata ya go tlhoka kitsô ga bônê. Mme ka kutlôbotlhoko, e se gantsi e isa motho lebitleng, Rammônê a itshegetsa, e seng ka lore, e leng ka dikgopolô tse di siameng. A nonofa, a gatêlêla kakanyô tse di maswê. Le kwa a teng a nna a thusa Bakgalagadi ka go ba buêlêla.

A tlogêla Mmônê; a inêyêla lefatshe. A feta ka Molepolole. E ne e le nakô ya 'nyaga di rakana motse o a bo o saila batho ba ba tletseng boitumêlô ka go bôna ngwaga o moša. Pula e ne e koma-komile lefatshe le kgabisitswe ke bojang jo bo talana. Gareng ga moferefere o, Mmathêêbê a mmôna. Le morôrô a na a sa bolo go ya, a bile a fetogile, o na a se ka ke a mo gaka. Re utlwile gore o na a kile a mo swabisa thata fa a mo kwaletse. Fa thutô e ne e se ka ya kgwafofatsa lekau, gongwe le ka bo le ipusoloseditse. Mohumagadi o na a sa tlhole a phatsima jaaka pele le fa a na a leka ka thata ya gagwê yotlhe go swa ka go ithata.

O na a godile sentlê, a apere bontlê, a rwele dikausu tse di fitlhang fêla fa godimo ga manyenyana, gore maoto a a lakasêlang a tle a bonalê. A rwala ditlhako tsa bo-koko-huhumêla. Moriri o no o tshasitswe dinkgamonate tsa Sekgowa, mme o phatlotswê tsela. Manyenyana a a kgaphasêlang a na a ntse a ga gamaditse ditsêbê, mênô a ntse a re sweu! Basadi ba ne ba ise ba lemoge gore go ipeola ba itshêkola jaaka banna, go a ba ntlafatsa. Ke moo ditsêbê di neng di batla di khurumediwa ke moriri. Leitlho la ga Rammônê la kôpana le la kgarebê. Mosadi a diga matlhô, mme e rile a re o leba gapê ka bolôtsana, a fitlhêla lekau le ntse le

mo tlhomile matlhô. Tlhoró ya tlhatloga godimo ga tlhôngô. Rammônê a mo atamêla, a ntshitse le le siameng letsôgô, go dumedisa, a re, "Dumêla Mmathêêbê, a O tsogile?"

Mmathêêbê a arabêla tlase a re, "Ke tsogile, titšhêrê, a wêna O tsogile, titšhêrê?"

Khutsafalo ya tlêla Rammônê fa a gopola gore ga tlhole a na le go ka bua ka ga nyalô le Mmathêêbê. O na a setse a lemogile gore mosadinyana o na a eletsa thata gore puô e tsosolosiwê. Kgomo le mmoulwê ga di ka ke tsa golêga mmôgô!

Motho fa a rutegile thata jaaka Rammônê, e le monna wa dipurapura tse pedi, o gopolêla kwa pele. Le kwa ntlê ga moo, ke mang yô a neng a ka tsaya motho a sa itse go kwalâ? Rammônê a mo itlhokomolosa. Ntla e ka bo Rammônê e ne e le Mmathêêbê mo polêlong e, ka re ka bo re re "motshêga kgarebane ke ênê motsei wa gagwê." Legale go ka naa ga buiwa jalo ka ga kgarebê e, gonne e ne e lala e rapêla ka pelo gore lekau le silo-fale le lôyêgê, le bodulale le mo nyalê, fa ka nnete pelo e eja seratwe.

E rile mo maitsiboweng a 'tsatsi le, Rammônê a bo a sena sepê le ba ba lelang. Ó na a ipuêla le bo-maitsaya-nape, barutegi ba makau le makgarêbê le bagolo ba motse oo.

XII

KGAREBÊ, KGAOTSA!

Mafoko ka a se ke a tingwana, motse otlhe o no o itse ka ga Rammônê le Mmathêêbê. Mme mo 'tsatsing le, ngwana wa batho a ba a iponetse dilô.

E ne e yare a bônwa ke bankane ba gagwê, go bo go swiwa ka setshêgo. Go no go ntse go twe, “a le mmonye Mmathêêbê? Selô se bontlê bo tlo bo no bo wêla mo setlharing jaana? O nnetseng montlê a se ketla a tsêna sekole? Ntla gongwe o ka bo a tlhaêletse mo go Sepêlêta!” Tse, ke dipotsô tse di neng tsa bodiwa, go tshêgwa kga-rebê, mme mmadi o ka lemoga gore Mmathêêbê o na a bopegile. Sebe sa phiri e ne e le dinkô le botala fêla.

Kana mme o ka bo a na a bôna rraagwê, go mo ruta, batho ba ba neng ba mo tshêga ba, ba ka bo ba ne ba mo ntshetsa tlôtlô; banna ba mo rolêla ditlhorô; basadi ba mo dumedisa ka go ôba lengôlê, fêla jaaka ba ne ba dira fa ba bôna Mokgalagadi wa Mesima. Leina la “Jemisone” le ne le lebetswe.

Fa dilô tse di sena go feta tse, Rammônê o tswa go wêla kwa lefatshing la Maburu, la Foreisetata. A tsaya mosadi teng; bana ba gagwê a ba godisetsa sekoleng le kêrêkêng. A ba naya tsotlhe tsa tlhabologô. Mme ka re, mongwe wa ditlogolwana tsa gagwê o tla tla go bala lokwalônyana le. Le bônê banna bagolo, le fa matlhô a setse a le letobo, ba tla nna ba leka go bala ka diipone.

Mme ba tla ruma-ruma go fitlhêla fa re mmaya jaaka sekai gore motho ke ênê a itirêlang leina. Le motho yo o tsaletsweng gareng ga ditau le dibatana, fa a na le maikaêlêlô, le bopelo telele, o ka nna a tlhatloga dikgatô tse di isang maêmong a a kwa godimo-dimo, a ba a tla go feta ba ba tsaletsweng mo matobêtobeng.

A Mmathêêbê e nne sekai mo basetsaneng ba ba 'tlhôngo di thata. Ba itse fa lefatshe le fetofetoga. Le basimane ba mesima e yare go boweng ba tle ba fetogile jaaka rotlhe re itse. Mme a basetsana ba salê ba iphutha metlhala, ba ithutê, ba tle ba tshwanêlê bo-Sebitola le bo-Modisê fa ba sena go gata kgatong tsa ga Rammônê.

Gongwe fa e ne e ka re Mmathêêbê a sena go kgaotsa a bodiwa gore ke ka ntlha ya 'ng a se ka a tsêna sekole, o na a tla re o kganetswe ke rraagwê, a re go ruta mosetsana ke go mo senya. Kana mme ba tle ba rialo rure!

Ke rile bangwe ba tle ba re bana ba thutô ke basenyegi. A re tlhatlhobeng Rammônê, re bône fa a senyegileng teng. Molemô o thutô e o mo diretseng ônê o mo pêpênênêng. E mo fatisitse ga gabô thata. O kobilwe ke lefoko le le reng, "Maporofeta ga na tlotlô mo ga gabô." Batho ba gana go mo utlwa, ba re, "O ka re ruta eng Rammônê yo re mo itseng, yo o kileng a re, a ba a re?" Thutô ya nnete e mo neile lesedi ka ga Modimo, le lefatshe le mathata a lônâ.

O na a bidiwa monna yo o iketlileng mme tapologô eo e ka bo e se ka ya bônala fa a ka bo a se ka a itirêla ka pelo-telele. Mme le ronagompieno, a re rateng tirô, re tle re re gongwe re tshwanê le Rammônê. Legônê a re se akanyeng gore ka go fetile lobaka re sa utlwe mabôkô, ke gore thutô e a mo lebadisitse. Go setse go umakilwe fa le a Sekgowa a setse a a itse.

E rile go le motlha mongwe bagolwane ba Bloemfontein ba kopa Rammônê go ba tlhalosetsa ditshetla dingwe ka ga thutô ya bana. O simolotsê

puô ya gagwê ka gore “Sekole le legae di tshwa-netse go dira mmôgô; batsadi le baruti ba duma-lanê; thutô ya sekole e agwê mo mothêong wa thutô ya gae, ke go re ngwana a ithutê dilô tsa boatlhamô jwa lefatshe le a le itseng sentlê, ke gônê a itse go ithuta tsa mafatse a a kgakala, gore e tle e re fa sengwe se ka mo isa kwa go ônê, a se iphitlhêlê a le leboeleleng gotlhe-gotlhe.”

Gapê o rile, “bana ba se patêlêlwê go ithuta dilô tse ba sa di rateng. Go thata go ruta motho ka ga selô se a se nyatsang, se a se nang kgatlhêgô mo go sônê. Ba disiwe ka kêlô-tlhôkô mo me-tshamekong ya bônê, go tlo go itsewe dilô tse ba ratang go bua ka tšônê, dikwalô tse ba ratang go di bala gantsi. E re ba tla go simolola thutô e e kwa godimo ba ithute fêla se ba gopolang se ka ba thusa. Selô se, se nêlôfatsa thutô ya ngwana. Motho yo o bana bararo, gongwe a ka fitlhêla ba sa eletse go tsaya tsela e le nngwe. Wa ntlha a ka rata boruti, wa bobedi, go betla mme wa boraro a tlhôpha go lema masimo. Go ba patêlêla go tsaya tirô e le nngwe fêla, ka gobo rraabô a e rata, go gaisa le go bofêlêla tshilô mo thamung tsa bana ba, le go ba latlhêla mo bodibeng. Bofelong, ba palêl-wa ke dithutô, mme madi a mantsi a go duêlêla thutô ya bônê, a bo a latlhegile, a senyegile.”

Mafoko a ga Rammônê a na a reediwa, a tshegediwa ke ba se kae, bontsi ba nna ba patêlêla ba bônê. Ke gônê ka moo bana ba bantsi ba ba pateletsweng go betla, gompieno ba iphetotseng badiri le babaakanyi ba mebotokara; ba ba neng ba pateletswa go nna baruti ba dikole, ba iphetotse

babetli, mapodisi, le barekisi. Bagolo ba ba dirisit-seng kgakololô ba mo boitumelong. A e seka-sekweng gapê ba ga etsho. A ngwana a dirê tirô e a sa leng a e rata pele-pele. Re tla mmôna a dira ka botlalô le ka boitumêlô.

Go umakilwe fa Rammônê a na a buiwa kae le kae, ke bagolo le bannye. Motlha mongwe gapê, a kopiwa go bolêla ka ga botshelô jwa gagwê go tloga mesimeng. Rammônê a gakgamala thata go kopiwa se. A lemoga gore polêlô e, e ka mo tsaya malatsi mme jaana a tlhôpha go bolêla ka ga tse a di bonyeng mo mosimeng. Mafoko a gagwê ke a: "Mosima sa ntlha o ntse jaaka sediba mme e re mo dithokô go nne le mekgwatha e e tlhamaleletseng kwa le kwa. Ka fa tlase go na le setimêlan-yana se se tsayang batho mo kgetšhêng (cage). Lobelô lwa sônê lo tseisa sedidi. Kwa tlase gapê gôna le selô ka re ke mokôrô. Se bidiwa tlhutlwa. Se ka tsaya masomê a manê a batho. Tsela ya sônê e thulametse rure, fêla jaaka phata e e fologang namane e tona ya lelwê. Selô se, le sônê se tshwerwe ka mogajana wa tshipi jaaka kgetšhê. Se siana ka lobelô lo lo se nang tekanyô; se kgokologa mo lefifing la ga ntshwarêla-ngwana tôta. Se êma mo mafelong a a rileng, go folosa badiri. Tse tharo tse, kgetšhê, tlhutlwa, setimêla, ke tsônê tse di boifisang babereki. Ka fa tlase, ga go na go thapholola mokokotlo. Mosimane o ôlêla kôlôfana; yo mongwe o e baya sehuba, a e tabogise go ya go tsholola majwê a a rweleng gauta. Batho ba, ba setse ba tlwaetse tirô mo ba bileng ba kgorometsa ka mabela a magolo; le gônê ba ka ne ba sale ba simolola letsatsi letswa go ya bophirimong jwa lônê.

Ka 'nakô tsa go tlhatloga, go nna se mphetê se mphetê! Fa gongwe, bangwe ba tle ba timelwe ke diponênyana. Kana fa go nna jalo, tshwanêlô ke gore motho a êmê foo mme e re bosigo borôkô bo mo tlêla, a ipotokanyê, a robalê. Go dipolêlô tse di reng mesima ya gauta e tletse dipoko go feta mafelô otlhê ka fa ntlê ga mosima. Mme ga twe di tle di tsêyê bônê balatlhêgi ba, di ba dirisi fêla jaaka e keteng ke batho ba nnete. Masa fa a tla a rwele, di kwalele badiri lokwalô gore ba se tlholê ba theogêla gapê. Ga twe bo-Ramatlôtlô ba mesima ba tle ba neye motho wa go nna jalo madi mme a busediwe gae. Le fa ba ba tshegô ba tle ba amogele madinyana fa ba ne ba letse mo bontshung ba moruti wa loso, ba buile le mewa, ba dira nayô, ba tle ba tlelwe ke letshogo le le tleng le thibanye 'tsêbê tsa bônê mme melomo ya bônê le e bofe. Ngaka e tle e bidiwe go ba thusa."

Mmadi, a ko O êmê, O akanyê ka fa go ntseng ka teng,—tidimalô e kgolo, mantswenyana a a neng a tla a sêba-sêba le mokgwatha; metsi a a nang a rôtha-rôtha mo lefifing. Dilô tse di lekanye go senya tlhôngô ya motho fa di kôpana le poitshêgô ya mewa e go tweng dipoko.

"Le fa go ntse jalo, a go se gopolwê gore babereki ba timêla ka metlha. Ke selô sa tshogan-yetso. Diphatsa tsa mosima di tshajwa mo malat-sing a go simolola tirô. Kwa moragô, badiri ba tle ba re ba gaufi le leso fêla jaaka mang le mang yo o tsamayang mo mebileng. Ba re môtôkara o ka nna wa thula motho, wa mmolaya, gongwe tshipi ya wa kwa godimo, ya mmolaya, le tse dingwe tse

dintsi di ka kgaola botshelô jwa motho. Tse ke tsônê 'pônô tse ke di bonyeng." Rammônê a khutla.

E rile Rammônê a ntse a balolola lilô tse, ga bo go le tidimalô e kgolo. Bareetsi ba simolola go utlwa-botlhoko ka bangwe ba gopola bana ba bônê; ba bangwe ditshika tsa bônê tse di wêlang di ba di tlhatloga mosima ka metlha le metlha. O amile pelo tsa bônê ka go bua ka ga tse a di bonyeng ka a gagwê. Ee, ba ba 'keledi di gaufi, ba ne ba setse ba suma-suma, dikeledi di ba farafara. A dula setilong mme a leta gore ba mmotsê dipotsô. Ga kutlopologa mokgalajwê mongwe go mo leboga le go mo kopa gore e re motlha mongwe a buê fêla ka ga tswêlôpele, a ba a nnê a gatêlêlê mekgwa e e tshwanetseng go tshegediwa go totisa botho jwa merafe. Dipônô tse di ntse tsa tlhatlosa tumô ya lekau. Batho ba fitlhêla a sugilwe ke mathata a a bonyeng bonnyennyanyaneng ba gagwê. Le Rammônê o na a itumêla go bolêlêla batho dimakatso tsa mesima.

XIII

"YA GAE!"

Fa go sena go feta lobaka lo lo leele-leele Rammônê a simolola go tlhwaafalêla batsadi le ditsala kwa Kgalagadi. Ga go tlhokege gore ke tlhalosê gore ke eng se se a bong se ne se mo ja mo pelung, se ntse se re "ya gae!" Mang le mang yo a kileng a tlogêla ga gabô sebakanyana, o itse se ke se buang. E tle e re motho a sena go nna a karaganya jaaka namane ya letlhabula, a tlelwe ke kgopolô ya gore lefa legae la gagwê le le mas-

wênyana, matlo a ruletswe ka bojang, mme sekgwa se dikanyeditse motse, legae leo le monate mo go ênê go gaisa maphatsi-phatsi a magae a sele. Kana ga go na sepê se se gaisang botsala jo bo dirwang go sa gopolwe dikhumô tsa yo go tsalanwang naê. Botsala jo, bo bônwa fêla kwa gae.

Ke tla ba ke boêla gapê mo sekaong sa pitsana ya metsi e e khurumetsweng. Mo botshelong, re senka batho ba re ka ba ikanyang; ba e ka reng 'pelo tsa rona di tletse kutlô-botlhoko, ba hutsafala le rona ka boamarure jotlhe, e seng ka molomo fêla. Re tle re nne le dikala tse ditona mo mafatshing a mangwe, a re tsamayang mo go ênê, mme le fa e bile go rile'ng, botsala joo ga bo ka ke jwa feta jo bo saleng bo simologa bonyaneng. Fa re setse re tshwere mafoko a sentlê a, re a dumêla, re itse se se dirileng Rammônê gore a ikgôgêlê gapê kwa Kgalagadi, kwa a tswileng a sia, ditlhako a di tshwere ka seatla. Go thata go lebala tsala ya Gago ya madi a lekêse—motho yo lo nong lo ntshana se se mo menong mmôgô.

Go no ga diragala hê, letsatsi lengwe, nakong tsa manêlô a dikgomo. Go no go lengwa. Basi-mane ba ba kgweeletsang balemi ba ne ba simolola go lepêlêla ka ntlha ya tlala le letsapa. Rammônê a wa lephorogotlha. Ó tlile a kgweetsa kôlôana ya dipitse, a e adimile mo Bakweneng. Ka e ne e le lwa ntlha go bônwa pônô e, balemi ba Kgalagadi ba letsa melodi, go emisa dipholo. Ba bangwe ba fitlhêla ba setse ba eme, ba lebile kwa pateng e Rammônê a tlang ka yônê. Ka nakô ya temô, batho ba eletsa go utlwa dikgang tsa kwa gae thata. O ka

fitlhêla go ntse go twe, “mme dikgang tsa re’ng koo gae?”

E rile jaaka a emisa fa kgôrwaneng ya ntlo ya ga mmagwê, mme a fologa, go dumedisa batho, balemi ba dumalana gore, ka letsatsi le le bogale thata, go tshwanetse ga gololwa dikgomo tsa garola, tsa ba tsa ya go nosiwa. Mme ka boamarure, go no go se mogote opê. Kgôrôgô ya moeng ke yônê e e neng e lelafaditse letsatsi. Lobaka lo lokhutshane fêla, ga bo go phuthêgile tshadi, nna, le bana, go tllilwe go bônwa moeng. E ne e se moeng; e ne e le baeng. Lekau le tlile le mosadi.

Ke rile mohumagi yo, e ne e le wa ’fatsheng la Kôpanô. Gongwe babadi ba tla akanya gore ba tla utlwa go twe e rile a bôna bo-matsalaagwê, a nna a pêna-pêna nkô. Nnyaa. Ka Motlalepula, a na a tsalegile rure, le monna wa gagwê o na a se ka a mo lobêla sepê, o na a itsaya sentlê thata. A bua le botlhe ka bonôlô. A thusa matsalaagwê dilong tsotlhe. Ga a ka a nyatsa monna gobane a goletse gareng ga dithota. Legônê e kete mafoko a o neng a a bua fa pele ga moruti le phuthêgô motlhang ba nyalanang, o na a a gakologêlwa sentlê, gore “Rammônê e tla nna monna wa gagwê boitumêlong le khutsafalong, khumong le khumanegong, ka dipaka le dipaka.”

Gapê dikgomo di ne tsa thêlêgêla, di tla di pankisiwa ke mabêlê a e keteng dikgamêlô. Rammônê a re, tomo! a ya ntlheng ya lesaka. A lemo-ga gore dikgomo tse di mo sakeng, ke tse a sa di gakologelweng. Basimanyana ka ba ne ba mo utlwaletse thata, mme ba ne ba eletsa go utlwa a bôka, ba šakgatsa dikgomo ka melôtsanyana. Tsa

se ka tsa itshôka. Nngwe ya kurutla ka kodu mme
Rammônê a e rêta ka mabela a re:

“Maakanyana a boora-Legôjane,
Ke ba utlwile ba ntshêba, ke feta;
Ba ntshêba ke feta ke ya kgotleng.
Nna ga k bo itse bolôtsanyana
Ga ke bo itse bojalwa jwa phaana,
Jo botho wa bônê o atlhama fêla.
Tlogang lo ntsêyê, lo nkgogeng,
Lo nkiseng fa pele ga Morêna,
Fa pele ga Sechele-a-Motswasele.
Kgôjana eo lo seka lwa e latlha,
Lo se ka lwa latlha kgôjana ya phofu.
O rile a bua morwa Motswasele a re,
‘Ntseana Malemô O a gokgola,
O lala O bina pina ya bosigo?
Ke bua le lona barwa-Legôjane
Gare opê a se ka a ikganetsa,
Ka ke le gogetse fa pele ga morêna—
Fa pele ga Sechele-a-Matswasele
Ke nna Mmamphaphe-a-Molosa
Tlou e kile ya êpa motabala,
E rile a bua morwa Motswasele
A re, “Tloga O tsamayê, ditse O se tsere,
Ditse O ka se tsaya, Matlhôgôjane;
O tsamayê O ye go phura lerotsê,
O ye O phurê la Mmantlhabeng.
Ke nna pêtlêkê ya malêmêla gotlhe
Ke pêtlêkê ya maiteisa-naga
Yo go tweng, yare ke tla tshêgisa motho,
Re tshêga, re bidikama tshotelong,
E be e le a mphile ke kgotshe.
Lo mpholêlêlê boora-Legojane!

Ke nna pêtlêkê ya malêmêla gotlhe
 Ngwale boêla yoo o mmokile.
 O boka O sa itse 'ina ja gagwê
 'Ina ja gagwê ke Matsodi-matsokê."

E rile mmoki a tla go digêla, bareetsi ba gagwê
 ba bo ba atlhame ka kgakgamalô. Babôtlana bônê
 ba ne ba ruma-ruma ba itumetse, go utlwa motho
 yo o sa bolong go kgaogana le diphôlôgôlô le
 botshelô jwa dikwa, a bôka ka kgololesêgo e e kalo.

A boêla lwapeng go ya go nna a dumedisa, a
 dumedisiwa, go ba go botsanwa matsogô. Ram-
 mônê jaaka fêla re mo itse e le monna yo o se keng a
 tlhoka go gakgamatsa ba bangwe, a itsaya jaaka
 yo o iseng a ko a kgaogane nabô. A supa tlotlô go
 bagolo, leratô le botsala go ba ba tshamekileng
 naê. Bana a ba tsaya ka mabôgô a gagwê.
 Nnyaa tlhê, ga nna boitumêlô jo bogolo rure,
 mme baeti ba tlogêla Kgalagadi ba itumetse,
 moragô ga malatsi a se kae.

XIV

MODISÊ LE SEBITOLA.

"Tau e iphutlha metlhala e le yosi, fa e na le
 bana ke mafaratlhatlha." Go ka rona thata go
 êmisa polêlo e, go ise go umakwe bo-Sebitola le
 Modisê, go bolelwe ka fa bônê lefatshe le ntseng
 la ba tshwara ka gônê. E kete mafoko a bônê ga na
 go lelafadiwa. Jaaka ba ne ba setse ba tlwaetse
 botshelô jo boša jo ba iphitlhetseng mo go jônê, ba
 tlhokile maikaêlêlô a go senka botshelô bo sele,
 gonne ba ne ba sa dumele fa go no go na le sepê

gapê se ba ka se batlang. Ba ile Gauteng gangwe le gapê, ba boêla gae ba na le madinyana. Ram-mônê, ka kgopolô tsa bônê, e ne e le selô se se lomang, setsênwa se se jang ditlhare ka mênô. Ba ne ba itumedišwa ke go gôrôga ba le magasi-gasi, matlhô a le diiponeng, go aperwe 'jase tsa 'tsatsi le lela. A batho ba ba thata le mogote!

Gongwe le gongwe kwa re yang, re ithuta sengwe. Badiri ba mesima le bônê ba tla magaeng ba fetogile mo kakanyong ya dilô. Botshelô jo ba bo tshelang Gauteng bo na nyatsisa dilô tse dintsi, go simolola ka mekgwa le melaô go isa kwa ditirong tsa botshelô. Bangwe ba nyatsa go dirêla morafe ba sa duêlwe. Ke go re ba rutegile gore motho o tshwanetse go ja mofufutsô wa phatla ya gagwê. Ba fedisiwa pelo ke metsi a a giwang kgakala ka dinkgwana ka ba tlwaeditswe ke metôntônyane e e gaufi le matlo. Ba bangwe ba kgala le mekgwa ya bo-rraabô ya go ntshetsa mosadi bogadi. Ba re selô seo ke thêkô. Le fa go ntse jalo mo dilong tse dintsi, go tlhoka kitsô ke gônê go ba kgoromelet-sang mo lonyatsong loo. Fa ba ka bo ba tle ba botse sentlê, ba ka bo ba tle ba gadime, ba itshêge ka bosi. Ke tla naya sekai ka ônê mkgwa o ba kgatthanong le ônê, e bong, bogadi. Dinakô tsônê di a tlhatlologana, mme a re itseng gore bogadi le gompieno bo sa na le tirô e kgolo e bo tshwanetseng go tlotlwa ka ntlha ya yônê.

Ngwana wa mosetsana fa a tsêwa, a ntshiwa mo lwapeng, go sala letshoba mo tlung e a tswang mo go yônê, ke go re, go tlhokêga thata gore mongwe a tle go tsaya maêmô a gagwê,—go dira 'tirô tsa gagwe. Ka gantsi 'kgomo tsa bogadi di ya

fetêlêla, di batlele kgaitساديا mosetsana yo mosadi, le go mo lere tlung e e letshoba eo. Gapê moragô ga tumalano ya bagolo ba bana, bogadi ke sesupô sa tumalanô le sa maikanô a masika a a tsêêlanang. Gapê, tlhôlelgong bo no bo thusa gore monna a êlê mosadi tlhokô gonne fa mosadi a na a ka rwala thoto go ya ga gabô, monna o na a tle a latlhegelwe ke bogadi fa a na a le molato, gongwe a lefisiwe, go ntshiwa bosilo.

Baša ba le bantsi ba akanya gore go latlha mekgwa le melaô e e siameng go isa polokêšêgong. Dipogisêgô tsa methale-thale di simologa mobotlhôgô-e-thateng joo. Lefoko la mogologolo le a re tlhagisa, “se reng lo bôna seša, segologolo sa lona lwa se latlha.”

Sekai se sengwe ke sa ntlo e e thailweng mo mošaweng. Fa pula ya sephai e tla, maru a tobe-kana ka ntlha ya diphefô tse di tsubutlang mo lefatshing, go tla bônwa ntlo eo e roromaka, maotwana a sekamêla kwa le kwa. Mme fa mothêo o beilwe godimo ga lelwê, e tla êma le fa e bile go le ditsuwatsuwe tse di huduwang metsi a lewatle. Re ka itlhophêla se se siameng. Rammônê wa Kgalagadi o na a ntse jaaka ntlo e e mothêo o thata. O na a nonofile mo dilong tsotlhe ka a na a thata-faditswe ke sega-gabo. O na a bua dipuô ka bokgabale ka a ne a di ithuta jaaka a ithutile Se kgalagadi. E ne e le maitšaya-nape molaong wa Sekgowa ka wa ga gabô a na a o itse go fetêlêla. Ga re letshegô ga le tlhakanelwe! “O no O diri-le’ng, nê, Rammônê, gore O bônê lesedi le le kana-kana, gore O itse go tlhôpha mabêlê mo mmokung, ka go ngaparêla mekgwa e e êlêtsêgang? E kete

e ka re O ise O re tlogele, le fa thata e setse e se yô,
wa re baya tseleng fêla. Mme bogolo-bogolo, re
gatisetse mabôkô a a totisitseng leina ja Gago mo
go kana-kana!" Tshimologong ke rile monna-
mogolo o sale teng jaaka ke kwala jaana.

Sebitola le Modisê ba tshwana le ntlo e e mot-
hêo o fôkôlang. Ba fofa jaaka tsiê, le sele, le sele.
Ba palêlwa le ke go tllhabologa tôta. A ga ba
tlhabiwe ke ditlhong go utlwa monkana'a bône a
sa ntse a ka goagoetsa a re:

"Tsereganyang di makôrô di a lwa,
Pôo ye ntsho e lwa le e khunou;
E lwa le e nkgwé, monna Lethunya le Lebel-
wana.

Magana-mokgwa a tsenye mo sepuputlêlêng
A tsenye mo mesing ya dikanono,
A lwêla Ramadiame, a hupetse.
E rile jale ka ntwâ ya malôba;
Makau a šaka-šakanya melaka;
A bile a pitikanya ditlhôbôlô
Tse a di rekileng ka kgomo tsa bo-rraabô;
Ka thoma ke mo leba sefatlhogong,
Ka tshoga a tsutsubanya sefatlhôgô,
Ka re "a motho a itumêla Patakêla,
A tsaletswe lekau ke monnawê—
Kau-le-kgopô-di-mokô, morwa Kgosi;
Ka ke utlwile Ntsimafêla a bolêla,
A bolêla fa ba sale ba tlhola ba lwa,
Sepuapuê mo motlhabeng wa ga Ramodik-
wana.

'Ina leo la me fa O sa le rate,
Mpolêlêla ke ye go bôka Makgasane,

Morwa-Motsumi ke ênê o rata maina
Nare ya bo-Mmabotshadi le Bodibane."

Le bônê batho ba Mmônê tôta ba ne ba lemoga fa Rammônê e ne e le motho wa sengwe, a gaisitse ba bangwe. Moragô ga malatsi a se kae, "Good-night" le "Morris" ba se ka ba tlhola ba natefêlwa ke dijô tsa motse, le mosepele ba o kgutshwafatsa gonne gongwe le gongwe kwa ba tsenyeng teng, ba fitlhetse kgang e le Rammônê fêla. Mekôkôrôgô le go thetha ga nama go iketletswe. Batho ba bua thata, ba re morutwana o gaisitse baruti ba gagwê. Bogosi jwa basimane ba, bo setse bo tota fa Rammônê a sena go boêla kwa moragô le mogatsê. E ne e le bônê dikgantshwana tsa pina ya setapa kana; mosimane a tlola a ba a itaaganyetsa tlhako tsa thôlo fa godimo; mosetsana a ôpa legofi maropi a ba a tswa; kgarebê e opêla e ba e ntsha tshika tsa mogano, lorole lônê, lo beta kolobê. Balaodi ba legae e ne e le bônê, ka ba ne ba itse dilô tsothhe. Mo botshelong, ba tlhaeletse mo sebakeng fêla jaaka Mmethêêbê. Ngwana wa thutô ênê o na a fênya matshwênêgô. Bana ithuteng ka tlhwaa-falô!

XV

RAMMÔNÊ MO SEKOLENG.

Ga dirala fa a sena go nna a kgarakgatshêga, a itaanngwa ke makhubu a lewatle la botshelô. A bôna tirô ya go tsenya bana sekole mo lefatshing la Barolong. O simolotsê ka nakô e e thata, ka go no go na le baruti ba bangwe ba dikole ba ba neng ba tumile thata. Jaaka rotlhe re itse, go a bo go no

go dumêlwa gore o na a se ka ke a tsweledisa sepê pele go gaisa dikêta-pele tsa gagwê. A tsêna, mme a rarabolola basimane le banyana ditlhôgô. Ba mo rata ka ratô lo lo feteletseng; a ba rata ka boamarure. Kôpêlong, o na a sena molekane mme bana ba gagwê ba ne ba opêla jaaka dithaga. O no O ka mhitlhêla a kamaletse, a tshwere thôbane fa pele ga bônê, go tswa menate ya lefatshe melomung ya bônê.

Sekolo se, se ne se le kwa pele mo dilong tsotlhe bogolo jang mo metshamekong. Bana ba gagwê ba ne ba ithuta dilô tse dintsi thata tsa tirô ya mabôgô. Ke teng fa a tlileng a gaisa ba bangwe teng ka bônê ba ne ba tlhokometse go ruta tlhôngô fêla. Ênê o rutile seatla gonne seatla ke tokololo e e ka dirang dikgakgamatsô, fa e rutilwe sentlê. Basetsana ba ne ba rutwe go apaya, go tlhatswa, go tlhokômêla magae a bônê le go tlhokômêla dikulane mo gae.

Godimo ga tse, bana botlhe ba ne ba rutwa go kwala le go bala sentlê gore e se re gongwe ba nna jaaka Mmathêêbê, Sebitola gongwe Modisê. Bana ba rata go gôgwa ke batlhalefi, barutegi, ba ba ka lehang go ba sala moragô. E rile go ise go ye kae, ga utlwala fa basimane bangwe ba ga Rammônê ba thubakile bo-B.A. le bo-B.Sc. Mongwe wa bône e kete ga twe a lekana le bongaka mo motseng wa Gauteng. Ba bangwe ba gasa-gasa thutô mo bathung ba Bantšho ba Afrika. Tirô yotlhe ya lekau e ne ya tshegofala ka ntlha ya boikanyô jwa gagwê mo thateng ya thapêlô. O na a simolola letsatsi ka thapêlô mme a le tswala fêla jalo.

Tirô ya sekole matsatsing ao e ne e gokaganye thata le ya kêrêkê. Ka tlhômamô go no go le thata go bôna tirô ya go ruta fa O no O se na sesupô sa tumêlô. Moruti wa sekole e ne ebile e le moruti wa kêrêke. Rammônê o na a tle a kopiwe go ya go rêra gantsi thata. 'Tsatsi lengwe a tlatse bohutsana ka 'pelo tsa batho. O na a rêra ka bana ba ba tlôgô di thata, ba ba sa reetseng taolô tsa batsadi. O rile, "E kile yare motlha mongwe ga bo go le mosimane go twe ke "Richard" mme a na le tsala go twe ke Katerena. Bana ba, ba ne ba itomolola kêrêkêng, ba senya nakô ba ya go ja mmamadikwadikwane. Bommaabô ba bua ba ba ba itlhôbôga. E rile kwa ba itlhobogileng teng mmaagwê Katerena a tlêlwa ke monna yo o rileng ênê a ka mo thusa. Tuêlo e ne e tla nna "šeleng" fêla. A gakgamala. A naya monna yoo made. Monna a tsaya Katerena setshwantshô, a sa mmone. Kgarebê e ne e le magasi-gasi e ya go ônê mokete oo. Mesese e ne e gôgôba le lefatshe, melomo e rile tlêrê! sefatlhôgô O ka re se ne se supuditswe mo moloreng. Richard o na a tsenye mo go e ntsho, ya madi a gagwê.

E rile nakô ya go phatlalala e tla, ditshwantshô tsa bo di setse di manegilwe mo mebileng e go nong go itsewe gore batho ba tla tsamaya ka yônê.

E rile setlhôpha sa ntlha se tswêla ka fa ntlê sa bôna go kwadilwe ka fa tlase ga setshwantshô sa ga Katerena, "Katerena O kae, O a batlwa kwa gae." Motho a ragoga, go ya go mmolêlêla. A fitlhêla yo mongwe a na a sa ntse a mo tlhalo-setsa pônô ya gagwê. Go ise go ye kae, mebila ya

gwasana leina la ga Katerena. A bôna ka a gagwê matlhô mme poifô le kgakgamalô tsa mo hupetsa. Ngwana wa batho a huba-huba le bosigo. A tsêna gae, a kgwa, a thêlêla. A tsêna merapêlo jaaka a tshwanetse.”

Rammônê o na a tlhalosa polêlo e sentlê thata e, a bitsa Richard le Katerena ba ba sa tlhokweng Bloemfontein gore ba itlhôphê metlhala, ba tle ba falolê tlabisa-ditlhong e e tlang. E rile morêri a ya go digêla lefoko, seletô sa utlwala gareng ga basadi. Ba bopêlêla go ya go khubama fa pele ga morêri. Mosimane a thunya ka sefela a re,

“Go tla latlhêlwa kwa fifing ba ba dirang bosula

Go tla gogêlwa kwa seding ba ba dirang mole-mô.

Mafoko a kêrêkê e, ke a dumêla rure,

Ka e le Jesu yo o rileng,

Utlwang kêrêkê ya me.”

Batho ba Bantsho ba amiwa ka boheho thata ke mantswe a thêrô. Banna re lela ka melodi mme tsatsing leo lônê ditukwi tsa mofufutsô di ne di boêlêla phetêlêla mo matlhong. Rammônê wee! O tla iphetola mebala goleele go le kae? Morêri yo o amile batho ka ntata ya thêrô e khutshwane ya mantswe a a tlhophilweng.

Mmadi, O setse O utlwile ka ga ditiragalô tsa lekau la Kgalagadi; wa bôna ka fa a feto-fetogang ka teng ka lobaka lo lokhutshwane: Nakô e nngwe, O mmôna kwa tlase, a pitikolola majwê, a batla gauta, moragô ga moo, ké yole! o fetogile moithuti; moragô, jaanong o ruta matshwiti-tshwiti a batho ka ga dilô tse dintsi. Ke ônê maungô a

thutô ao. E suga morutwana, e mo dire matô-bêtôbê gore go se ka ga nna le sepê se se ka mo palêlang gotlhe-gotlhe. Thutô tirô ya yônê ke go thusa morutwana go tsêna mo botshelong a se na poifô. Ke ka moo go tweng a bana le bagolo ba simololwe ka go rutwa dilô tse di tla ba thusang go tshela sentlê. Ke tla latlhêla sekai. Bana ba ba nnang kgakala le ditôrôpô, ba tshwanetse go rutwa go lema, mekgwa le melaô ya semorafe le tlhokômêlô ya diruiwa. Dilô tse, kana ke tsônê tse ba tshelang ka tsônê.

Bana ba ba tsaletsweng mo metsing ya Sek-gowa, bônê ba tshwanetse go simolola ka go ithuta dilô tsa tôrôpô. A ba itsesiwe kwa go rekwang teng, kwa ditimêla di palamêlwang teng, kwa megala e itewang teng; a ba rutwê ka ga thêkô le thekisô le dilô tse dintsi tse di ntseng jalo. Thutô ga e bonwe mo dikwalong fêla. Ga twe bogolo-golo tala pele ga Basweu ba tla fatshing leno la Afrika wa Borwa, basimane le baroetsana ba ne ba tle ba bolodiwe, ba isiwe gareng ga dikgwa, go ya go rutwa diphiri tsa botshelô, le go nêwa molaô o mogolo. Dikwalô di ne di sa itsewe: nna-kgolo le tshadi-kgolo e ne e le dikwalô tsa melaô. Le fa go ntse jalô, bana ba ne ba rutwa dilô tse di thusang go tsweledisa morafe pele. Thutô ya ngwana le gompïeno e simologa kwa gae, fa tlase ga mot-sadi. Basimanyana ba ratile go sala mogoma moragô le go nna ba etsa ditirô tsa bagolo. O ka fithêla ba kgapha mofufutsô, ba kgweetsa kgomo tsa marapô, gongwe ba fatolaka lefatshe ka lerapô, ba re, ba a lema. Ba a ithuta.

Banyana le bônê fêla jalo. O tla fitlhêla ba ikimetsa ka merwalô e go tweng ke ngwana a belegwe, ba fuduaka mmu le metsi ba re, ba apeile bogôbê. Mo thutong e, barutwana ga ba patelelwe; go itirisa bônê. Ga e a lekana, thutô e. Go batlêga gore moragô bana ba bontshiwê se ba tshwanetseng go se ithuta, ba balê dikwalô ka ga batho le mafatshe a sele. Mme ba tle ba lekê go dira dilô tse dintlê mo ga bônê. Ga ke rate go gôlôla tlhutlwa le maroo, fêla ka re, a bana ba gatê mo 'kgatong tsa mmoki wa rona, Rammônê. Ba nnê pelonomi, boikokobetso, pelo-telêlê le boitshôkô. Bana ba se kगतlhwê ke mekôkôrôgô e e se nang tirô mme le gônê bogolo, basetsana ba tshabê khutsafalô e e tlêlang kgarêbê tse di kgantshang bontlê jwa sefatlhêgo. Bana ithuteng, lo tlhalefeng!

XVI

DIPHÔLÔGÔLÔ KWA MORAGÔ.

Ke setse ke tlotlile ka ga go sutlha ga ga Rammônê, le go inaya naga ga gagwê. O na a setse a eme a le nosi mo leboeng gonne ditsala tsa gagwê tsotlhe di ne di mo tlhanogetse, di mo êtêla fêla ka go ikutswa, di tshaba go tlolêlwa ke ditlhase. E rile mo go tsamayeng ga gagwê dipelo dingwe tsa amêga. E ne e se 'pelo tsa batho; e ne e le tsa phôlôgôlô tse di neng di mo rata ka loratô lo lo se nang tekanyô. Dikgomo, dintša, dipodi, dinku tsa ga gabô di ne di mo rata thata. Bogoloo g tsône tsotlhe, ntša ya gagwê Thulasebatana, le

kgomo ya ga mmaagwê, Marugasepula, di ne tsa tlhokofala thata thata.

Ke rile Thulasebatana, ntša ya phefô, e ne e le ntlê thata, e nonnê, matlhô a yônê a lakasêla go supa boitumêlô jwa pelo ya yônê. E ne e rata thata go nna e thuba lobelô e le yosi kgotsa le tse dingwe fa e utlwa molôtsana wa mong wa yônê. E rile go reng a yêlê rure, ya similola go lwala. Bontlê jwa yônê jwa fêla ka pela, le boya jwa kobô ya yônê jwa êma mantlhôntlhō. Matlhô a bisa go lakasêla, boemong a fetoga a nna mabududu. Ya fêla, le morôro e ne e e-ja megopo e tletse, ntša ya ga Rammônê. Ya sala e yare e tsamaya e ne e kete phefô e tla e latlhêlq fa fatshe. Se se gakgama-ditseng batho ke gore e ne e sa kgatlegele go ya go tsoma le ôpê. Ga twe motlha mongwe mmutla o mo tona wa ralala motse, mekgosi e boitshêga. Ntša ya ithôbalêla le morôro matlhô a na a bôna mmutla. Kana re itse gore ntša ga e alole mmutla go bo e têwa go twe e o tshwarê. Modimo o dirile gore fêla jaaka ntša e bôna mmutla, le ônê o bôna ntša di tlosa-tlosane. Fa gongwe, mmutla le ntša di utlwana ka monkô. O ka bôna ntša e rubêlêla setlhatshana se mmutla o iphitlhi-leng mo teng ga sônê, gongwe wa bôna mmutla o betsêga mo kutleng, o thulaka ditlhare, ka o utlwile ntša ka monkô, mme o tla sia go fitlhêla o bôna gore ntša ga e yô. Thulasebatana e ne e setse e se na sepê le letsomô. Go rile'ng? Ga go a re sepê. Motho fa a se na ba ba ka mo utlwêlang botlhoko, ba mo tlhwaafalêla, go siam egore phôlôgôlô nngwe e e boikanyô e mo gopolê. Ntša ke nngwe ya'phôlô-gôlô tse di se nang boipuêlêlo mme le fa go ntse jalo,

tlhajwa ga diphôlôgôlô ga go fele. Raya bagologolo ba Go bolêlêlê ka ga dipaka tse go nong go tlo go dirwe mekete ka tsônê, mo botshelong ba ngwana! Le ka nakô ya bofêlô ba botshêlô jwa motho, madi a phôlôgôlô a na a tshololwa. Ka bokhutshwane, ke ne ke ka re baruwa-dikgomo ba bua le badimo ba bônê ka tsônê. Dilô tse di tswa le rona tlhôlegong. Ga re ka ke ra di latlhaganya ka tsatsi le le lengwe fêla jaaka motho a ka gasa kobô ya gagwê. Tsônê di mo mading a rona. Ke gônê ka moo re bônang kgaratlhô le khuduêgô mo moeng wa ga Rammônê le wa ntša ya gagwê, Rhulasebatana le kgomo, Marugasepula.

Dilô tse a di itseweng, mme a re ithuteng go dirisa dimphô tsa Modimo. Re se di senyê, mme gapê, re se di tlogêlê tsa itshenyêgêla. Monna mogolo rraagwê Rammônê le mosadi mogolo ba tlhola ba nnetse go ôpêla pina e le nngwe ya go re, a ba tla tsêna lebitleng ba ise ba bônê ngwana wa bônê gapê? Le bônê ba ne ba le ditlalelong tsa nnete, ba ne ba lala ba khubame ka mangôlê fa batho ba bangwe ba letse fatshe ka matlhakuri. Ba ne ba tlhatlosetsa merapêlô ya botsofe legodimong, ba re Modimo O nôlôfatsê pelo ya ga Rammônê, O mmusetsê kwa Kgalagadi le ditlogolwana tsa bônê. Ka lobakanyana lo lo khutshwane, Marugasepula le Thulasebatana tsa a swa. Kgomo ya tshwarwa ke serêtsê mme ntša yônê ya longwa ke mokwêpa.

Lokwalô lwa romêlwa go Rammônê gareng ga lefatshe. Utlwang selelô! Banna re lela ka molo-di. Tukwi-se-sutlha mofufutsô, O batla'ng matlhong a ga Rammônê? A gana go utlwa. A bôfa-

ka thoto. Ke yole! A o tla fitlha rure monna-mogolo wa batho? A kaologa a re,

“Marugasepula, kgomo ya ga mmê, mogatsa ntatê,

Ke Go lorile rure O nkgopotsê,
O nkgopotsê ke le tau ya Mmônê—
Tau ya kwa Magae le Maboeng.
Ntla O ka kurutla, ka tla ka rêta
Ka rêta ka sekgantshwane, lebôkô,
Ba êma mantlhôntlhō ba ntlheetsa!
Ke tla pôrōma, ke ba ke inanatha.”

XVII

FÊLA MOKARAGANA!

Sebitola le Modisê ba ne ba nna ba boêlêla Gauteng gangwe le gapê mme go gola le gône ga bo go ntse go atamêla. E rile ba sa ntse ba tsamaya Gauteng ya bo e le dinatla le dikwankwetla, bolwetsi bo sa itsewe. Ke setse ke tlhalositse ka fa batho ba ba tleng ba senye madi a pêrêko ya bônê ka teng. Ga fitlha nakô ya gore jaanong ba phuthê, ba nnê kwa gae. Ba simolola go bôna gore ba ne ba lebala go bêyêla ka mosô. Le fa go ntse jalo, ba ne ba rekile dikgomonyana di se kae. Bokowa jwa mmele jwa simolola go utlwala mo go bônê. Ba ne ba tlhōla ba nnetse go tlōtla ka ga tse ba di bonyeng kwa mesimeng.

E rile go ise go ye kae Sebitola a batla mosadi go tsaya. O na a kgalhwa ke morwadia malo-maagwê, Motolopê, mme le ênê a mo rata. Leina la kgarebê e ne e le Polêlô.

Pôlêlô e ne e le ngwanyana wa Kgalagadi tôta, a bopegile sentle, a apere Sekgalagadi le morôrô a ne a na le diaparô tsa Seyeng. Ka bontlê, Mmathêêbê o na a sa mo atamele. Ba ne ba tshwana ka go tlhôka thutô. Polêlô o ne a se sefalele. Dithulaganyô tsa dirwa, lenyalô la dirwa ka mokgwa wa Kgalagadi. Ke setse ke rile Bakgalagadi ba ne ba setse ba utlwile lefoko la thêrô. Ga dirala gore moruti wa Kerêkê ya Lontone a kopê gore a êmisê batho ba, ka ba ne ba setse ba simolotse go ithuta mo kêrêkêng. Ba ngaparêla mekgwa ya sega-bônê ka fa, le ya Sekgowa, ka kwa. Sebitola a dula gae a lema mmu, mmêlêga batho. A lebala metshamekô ele ya bokau ele, a simolola go ipaakanya seša.

Re ka bôna hê, gore le ênê, jaaka Rammônê, O fetogile gantsi, a dira tirô tsa mefuta-futa mme a batla selô se le sengwe fêla, e bong botshelô. O na a fitlhêla go le thata thata go tswêlêla pele mo malatsing ao a thêkô. A tlhôka madi, a ba a nkgêlwa. Go tlhôka go boloka madi, go dira jalo.

Monkana wa gagwê o kae? Modisê ênê o batlile go dira botshelô gapê ka tsela e sele. O na a gakologêlwa ka fa o na a tle a beye majwê ka teng mo mosimeng, go dira ditafolê. A bôna gore a ka thusa batho ba Molepolole ka go ba agêla marakô a majwê a a sephaphathi. Batho ba mo atlarêla, ba bangwe ba mo lwêla. A ntlafatsa motse rure ka go tlosa matlhaku a a neng a sa lebege sentlê. Tirô e, ya tlhatlosa Modisê mo lehumeng la gagwê. Ka a ne a le botlhale, a kopa go duêlwa ka madi le fa ele ka kgomo gongwe ka 'kgetsi tsa mabêlê. Mokaragana wa Gauteng o no o setse o fedile, jaanong le tshega a tlogile matsetelong.

Basadi ba rata mabêlê thata mme fa e le madi ba a ratile go fitisa mabêlê. Ó ka bôna ka fa ba a gasa-gasang ka teng go dira madi, O ka sisimoga mmele. Ba a mo thêlêla ba sa leba. A tlatsa difalana mme kwa moragô, a a rekisa go beng ba ônê. Mokgwa wa go senya dijô ke mokgwa o o maswê thata. Modisê a huma ka letsatsi, madi, mabêlê le dikgomo. E rile mo khumong eo, a iphitlhêla a ka busa. A ôtlôlôla letsôgô la gagwê thata, a dirêla ditsala mekete e e sa khutleng. Batho ka e le batho, ba simolola ba sêba-sêba, ba re, "E re le tlhabile re le aramele." A rolêlwa dihutshe ke dikgôsana, a salwa moragô ke dike-tekete. Ka pelê a leka dinô tse di botšarara mme tsa mo tsêyêla tlhaloganyô. A tswêlêla go itumedisa bankane, mme kwa bofelong, a timêlêlwa le ke yônê tirô e e batlileng e mmoloka. Dinô ga di boloke ôpê. Bônang Rammônê, o tsofetse, mme thata, nonofô le tlhaloganyô e ntse ke tsa gagwê. Sebitola le Modisê ba ne ba nna ba utlwana le kgosi ya bônê mme e rile nakô e ntse e ya, ba ntsha mosi ka sekhumêlô le bônê. Go no go le dilô tse dintsi tse ba neng ba sa di rate. Ba simolola go bua ka tsônê; ba ngôngôrêga mme ba fitlha mafatla a bônê. Se, se re bontsha sentlê-ntlê gore, go tsamaya ke go bôna. Gongwe le gongwe kwa motho o yang teng, o ithuta mekgwa le melaô ya golô koo mme fa a se na kêlô-tlhôkô, a ka re a bôna seša, segologolo sa gagwê a se latlhêla kga-kala. Ke raya sega-gabô le mekgwa ya sônê Marêna kae le kae a fitlhêla go busa baša go se bonôlô. Ga se gore ba tsetswe ba le bosila. Ke molato wa malatsi a ba tsaletsweng mo go ônê.

Mekgwa ya Basweu e itlhaganêla ka thata e kgolo go gapa maikutlô a Batho Bantšho. Basadi ba ja dipeipi jaaka banna; kgarebê ga di sa itumêlêla mesese e e mabura-bura. Pele di tlihatloseditse fa godimo ga mangôlê, kwa moragô tsa re, di batla marokgwe. Tshadi ga e sa rwala ditlhorho e setse e ka re ke di totontopê. Dihutshe di malêma-lêma. Mo gongwe O ka re 'tsêbê tsa mmutla.

Gare le banna le basimane ga ba falole. Pele go kile ga kibilitlwa le baki e khutshwane, e e fitlhang fa godimo ga maragô, mme borokgwe bônê, e le mosese, o o fitlhang setlhako sotlhe fa e se nkô ya sônê fêla. Go tlogeng foo, ke bale! Baki ya itaya kwa mangoleng; dikgetsi O ka re tsa ga Ramotshola-ka-kgetsi. Dihutshe ke di umakile kwa go bo-Sebitola. Go gontsi-ntsi mo nka go bolêlang. Jaanong hê, mekgwa ya Bantsho le ya Basweu e a thebana jaaka diphelefu. Bo-motho-ga-se-thata ba a nyêlêla. A marêna a êlê mafoko a, tlhokô a. A re lekeng go lepa dilô pele ga re itigêla mo go tsônê; re tsêyê fêla tseo di tla re thusang go bopa botho wa rônâ. Matlakala re a latlhêlê kwa.

Modisê o na a kgaratlha-kgaratlha a ba a nna a boêla kwa mokgweng. Ke go re o na a thubakilwe ke dikgapatsêgô tsa lewatle la botshelô. Mabela le mekôkôrôgô a fedile. Kana botshelô ke selô se se gakgamatsang jang! Motho o dira selô bonyaneng jwa gagwê mme a se lebale gotlhe-gotlhe fa a ntse a gola. Go no go setse go se opê yo o neng a ka dumêla se a se bolêlêlwang ka ga Sebitola le Modisê fa ba sa tsamaya Gauteng. Go bana, e ne e le mainane, bagolong e ne e le setshêgô fêla.

Batho ba bararo ba, Rammônê, Sebitola, Modisê ke dikai tsa batho ba re ba bônang gompino mo lefatshing la rona, bogolo jang mo Tshireletsong. Ba ba se nang thutô ba boêla gapê kwa "morageng wa Ngodiêgô," ba ba nang le lesedi e kete ba utlwa lentswe mo legoêleng le re, "tsaya morwalô, o tsamayê. Dilô tse, di tla nna jaana goleele go le kae? Go batlêga gore re iphuthê metlhala jaaka Rammônê, re ithuteng sega-rona ka tlhwaafalô, ke gônê re tle re nnê re sêla-sêlê mekgwa ya ba bangwe.

Dikgarebê le tsônê di tshwanetse tsa nna dikai mo baneng ba ba ganang dikole, ba ba ratang go tlhola ba fofa jaaka tsiê, ba golora le mebila mme ba sa itse se ba se batlang.

Mokaragana o a fêla. Le ônê marôlê a a tleng a hubitse pelo ya modisana fa a a-ja mokaragana, a sia-sia le naga, a tle a khutlele go siana moo. Le wa batho o a fêla. Ke rile wa bo-Sebotola le Modisê o no wa fêla. Le wa ga Rammônê o no wa fêla. A dula lefatshing la Foreisetata ya ba ya ne e kete o tla swêla teng. Dinyaga tsa tlhatlologana, tlhôngô ya sala e rile, sweu! Bamušô wa Thutô ba mo golola go ruteng mme ba mo dirêla selô se se ntlê thata ka go mo solofetsa gore ka kgwedi le kgwedi ba tla mo naya bonnyennyane go supa gore o diretse mmusô ka pelo-telele, le ka boikanyô. Ke ao hê, maungô a tirô ya tlhabologô. Monna mogolo Rammônê, a nna le mosadi wa gagwê le bana mo setsheng se a neng a se rekile. A lema mmu mme diwalô tsa mela. A tshela monate mo botsofeng jwa gagwê. A kgabaganyetsa gae moragô ga lokwalô lo lo neng lo

latola 'phôlôgôlô tsa ga gabô. A bôna mmaagwê le rraagwê lwa bofêlô, ka jaanong ba ne ba setse ba godile mo go tona, keletso ya bônê fêla e le go bôna selabe sa bôna pele ba ya botshelong jo bongwe. Ka nnete ga nna jalo.

Batho ba bantsi ba ne ba rapêla Rammônê gore a boêlê gae, a ye go baya lebitla kwa ga gabô. Kgosi e e neng ya mo sutlhisa e ne e setse e tlositswe mo bogosing mme go busa monna'a yônê. A akanya gangwe le bapê bogolo a batla go bôna gore a mosadi wa gagwê o tla tshela sentlê mo lefatshing la Kgalagadi, la mogotê o o menolang ditlhare ka dithitô, lefatshe la lenyôra le leuba. Bofelong a bôna gore go siame gore a ye go aga mo Bakweneng, mme a dira jalo. A rekisa setsha sa gagwê mo Leburung la seithati mme a bôna madi a mantsi thata. Kana o na a agile matlo a a boitshêgang, a lemile thata; dikoko le dinku go saila. Gotlhe mo, o na a go rekisa gore a tle a bônê go boêla gae. Re setse re bonye ka fa mosadi wa ga Rammônê a neng a rata batho ka gônê. Rammônê o na a nna mo Molepolole gonne a na a batlêga thata teng go thusa banna ba lekgotla mo ditshêkong, le mo dilong tse dintsi tsa mekgwa ya Sekgowa. O na a bôna lobaka lwa go buêlêla Bakgalagadi le Masarwa fa Bakwena ba rata go ba patika mo ditshêkong. Ba bua ba bo ba lapa, go ntse go twe "Mokgalagadi o ka rutêga, a re athola rona ba ga Mmamagana? Gare o itapisa fêla. Re tla mmôfêla thoto motshegare o mogolo, Sekgowanyana seo se bo se mo timêlêla. Le bo-rraetsho ga ba ise ba ko ba busiwe ke motlhan-ka!" Ba bangwe ba itumêlêla kgôrôgô ya gagwê.

Ba šakgatsa dikgôsana ba re, “Mo tlogeleng a re buse-ng. Lo ntse lo diilwe ke go tonolaka dimpa mo gae di tletse bojalwa, lo ntse lo re, lo dikgosi. Gaeyaga! Makgalagadi a lo siile.” Ba leka ka thata ya bônê yotlhe Bakwena, go mmônêla molato gore a tle a ntshiwe mo lekgotleng. Ba o tlhôka. Ba phutha ba baya. Ba sala ba leka ka o montsho molemô ka go a bo go no go gopolwa gore ga a iphemêla. A diragalêlwa ke dilô tse dintsinzana. Sa ntlha sa tshwana le sa bofêlô.

E rile go le motlha mongwe dipelo tsa bangôngôregi di ntse di hubitsê, ga bônala leru la pula kwa botlhabatsatsi. La ipopa la ba la tla go êma fa godimo ga motse. Letsatsi la fifala, diphefô tsa tsubutla le lerole la re, thi! Gareng ga bobeng jo, kodu ya maru ya utlwala kwa bophirima. Legadima la gagolaka loapi, ga nna mapêkê-pêkê. Monywê wa godimo wa kokoana. Lefatše la tsidifadiwa ke marothodi a a kgolokwe. Morafe wa Batswana o tshaba tladi thata. Batho ba didimala mo matlung ba reetsa go ômana ga legodimo. Go no go se ngwana o tswang molomo, maši le nama di ne di fitlhlilwe kgakala. Pula ya thêla ka mfofolêla, ga re tsôrô! ga re, tsho! Legadima la re, phatsi! La sala le eme jaaka nôga ya mokwêpa. La timêla. Ga tlhaga botala loaping. La itaya ntlo ya ga Rammônê. Selelô sa khuruana. Ga tsoga lemaramara. Ntlwana ya a ša ya ba ya wa molôra. Molelô wa tladi ga o tingwe, ka Setswana. Monkô wa ônê o a tsha-biwa.

Rammônê a tlhaga ntlheng e nngwe a gakga-metse mme a leboga Modimo gobane ênê le bantlo

ya gagwê ba falotsê loso. Ga simologa go ipela ga magôšana a a neng a tlhoile Rammônê. Ba bangwe ba mo utlwêla botlhoko e le rure. Ka e ne e le mosimane wa tlabologô a bo a ne a sireleditse di-tsa-gagwê mo molelong kwa Bloemfontein. A itêyêla mogala teng mme Makgowa a tla a mo agêla ntlo e tona ya digaisi. Ba e tsenya ditshwara-tladi kwa godimo le kwa tlase. Ga nna boitumêlô gapê. Jaanong dipelo di tla hubilêla kae?

Tekô ya ntlha ka e fetile, ga latêla ya bobedi. Yare go le maitišo a magolo, nakwana ya selemo, ba rapame mo lwapeng, motho a bua a re, “go nkgang?” Sa utlwala se se nkgang, mme sa se ka sa bônala. Mo isong, molêlonyana o no o takasêla, pitsana ya katsojane e eme fa thokô ga leisô. Mabapi le fa, go no go le setlhare sa perekisi. Fa ba se na go nna ba šêba ka fa le ka fa, Rammônê a latlhêla matlhô mo setlharing, mme bônang! A fitlhêla nôga ya mokwêpa, e ntsho, e ntshitse diteme, e itatswa phetêlêla, e khurutlantsê mmele, e re e ya ba tlolela. A bo a setse a itsile fa thôbane ya gagwê e teng. A e ngata tlhôngô, ya ba ya gosomana mo leisong. Mokgosi wa bana le mosadi wa tlisa batho go tla go bôna. A itse sentlê fa molato wa kgeleswa o tsogile.

XVIII

RAMMÔNÊ O PADILE.

A lekwa ka melekô ya mefuta-futa mme a ngaparêla seikôkôtlêlô sa gagwê sa boamarure. Ya nna gonê mme a dirang tirô tsa gagwê ka bokgabale jo bogolo. Katlholô tsa gagwê tsa ya le 'pelo

tsa batho ka gobo lefula le ne le se yô pelung ya gagwê. Leruô la gagwê la phatlalala; bana ba ganêlêla mo diphateng ka ntata ya bolwetsi. Ba fôla rraabô a ntse a tshwere ka tse pedi. E rile ba sena go nna ba mo leka jaana, baba ba itlhôbôga. Ba bo ba bonye gore rraagwê Rammônê e ne e le monna wa banna. Mo ba kakabetseng teng, Mmusô wa tlhatlosa maêmô a ga monna-mogolo, Rammônê. Wa mo dira mogakolodi yo mogolo wa ga Molaodi le wa kgosi ya Bakwena gonne a na a itse mekgwa le melaô ya merafe sentlê thata. Lefufa la boêla tlhogong tsa beng ba lônâ. Morafe wa Bakwena wa gatêla kwa pele. Bana ba tsenngwa dikole, balemi ba ba ithutileng tirô eo ba tlala-tlala. Tlala ya nyêlêla. Maduba-dubê a mantsi a simologile moragô ga loso lwa gagwê.

Go no go tlo go tle Makgowa a matona bo —Schapera le bo-Lestrade ba tlile go kwala tse ba di utlwang mo go mokgalajwê yoo. Ba ne ba tswa Kapa, Gauteng le Têêmaneng. E rile Batswana ba bônê ka fa Basweu ba mo tlotlileng ka teng, ke gônê ba simolola go ipaya jaaka ba ba mo thusitseng gore a bônê maêmô a gagwê. Basadi ba tshola bana, ba ba bitsa bo-Rammônê le bo-Mogotsa-Rammônê. Polêlô ya botshelô ba gagwê ya tsêna mo mainaneng, ya tlotlêlwa bana.

Pele ga Rammônê a ya go nna le Bakwena, batho ba ne ba apere lefifi, go se motho o balang le koranta ya dikgang tôta. E ne e tle e re fa motho a ka bônwa a bala “Umteteli wa Bantu” ampo ‘Mochochonono’ go bo go twe, “o bala mafoko a basenyegi ba Kôpanong, mme e tla re ka mosô a

bo a re o lwantsha bogosi.” A, ke mafoko a batho ba ba sa itseng go bala le fa e le go kwala. Go bua le pampiri ke nngwe ya dikgakgamatsô go bônê. Koranta ke moruti yo o gakgamatsang. E bolêla dilô tsa mefuta; e re bolêlêla ka ga tsa mafatshe a kwa moseja ga lewatlê. Go e bala, go ruta dipuô tsa merafe e sele. Motho yo o sa baleng koranta o tshwana le legolêgwa le le mo kgolêgêlong. Ntlo ya kitsô ya gagwê e lotlêtswe e le rure.

Rammônê o paletse baba ba gagwê ka ntata ya kitsô ya dilô tsa tlhabologô. Sa ntlha, le morôrô ba ne ba mo tlhoile, a tswêlêla ka go ba ruta dilô tse dintsi. A ba bontsha go lema mo go busetsang molemi. A ruta go tsamaisa ditshêkô ka mokgwa wa Sekgowa, e seng gore motho a tswa kwa a tswang teng mme a fitlhêla batho ba sa bolo go lwa le tshêkô, a bo a setse a e tsênêlêla, a busêtsa tshêkô kwa moragô. A ruta batho go kgaola mafoko, e seng gore motho a buê 'tsati lotlhe a le esi, fêla ka gobo e le rangwana'a kgosi ampo e le kgôsana ya Maunatlala ampo yo ora-Kgalaeng. A thusa le Mmusô ka go gakolola gore mafoko a dits-hêkô a kwalwê mo lokwalong gonne batho ba ratile go itatola mafoko a bônê. Gapê a kopa gore lekgotla le se ka la nna le thata go kgwathisa basadi. O boletse gore ga gona fa mosadi a ka itêwang teng gonne mmele wa gagwê ke matobê-tobê. Gongwe mmadi o tla botsa gore mme ntlà bagologolo ba ne tle ba betse mosadi ba bo ba mmofele dikobô. Nnyaa, le bogologolo! Le fa O no O utlwa, ruthu! ruthu! monna o na a a bo a itaaka

mesese e e mabura-bura fêla. Mosadi go tswa tlhologong o tshaba thupa fêla jaaka re itse ka fa kgomo e namagadi e tshabang seme ka teng fa e golegile. Thupa ga e mafoko mantlê bogolo-bogolo ya go kgwatha.

Le banna ga ba tlhole ba kgwathêla lesidi. Bo-ntseane ba batlhano ke titeô e e botlhoko thata. Batho jaanong re itse go buisana ka molomo, go kgalema le go ôtlhaya ka tsela tse dintsi. "Ram-mônê, gare re tla Go leboga O sule jaaka e le letsô la rona. Motho re mmolêla a sa tlhole a na le go ikutlwêla. Rure ke wêna go ka bong go tulwe O pêtlêkê wa malêmêla gotlhe. Ditlogolwana tsa rona di tla nna di bala ka ga 'tiro tsa Gago. Bana ba rona ba tla lemasa-masa motlhaleng wa Gago. Nka bo ke itse go kwala, ka kwala, nka bo ke kwalêla kwa Pitoria, gore 'ina leo la Gago le se timêlê, mme le manêgwê bukeng tsa ba Mmusô."

O na a tlhotlheletsa bana go ithuta go rêta le go bôka bo-rraabô le bo-rraabô mogolo, gonne le mo botsofeng, e ne e tle e re motlhang go phut-hegilweng kwa Kgosing ka nakô tsa dikgafêla gongwe mekete ya go nna jalo, a kaologe, a re,

"Mabêlê, mabêlêga batho!

Wêna tlhatshana sa botshelô;

O bolokile bo-rraetsho, bo-mmaetsho ba go setla. Le rona tlhê, re godisê, O re nonotshe, O re hêpê! Le fa O lengwa go le thata, mo letsatsing le tsêrêma, dipula di na matsôrô-tsôrô, go ntse makgôbô-kgôbô, O monate fa O jewa, re le boitumelong. Bêlêga hê, rona dinatla, le metlapa O e bolokê, Difofu tsotlhe le digôlê, a di go monê mon-

waneng; di itatswê dipounama, di go eleletse botshelô; di itlosê le lenyôra, ka mêtsana a abotlhanyana!

Monna mogolo ga a pala ka mokgwa! Kana jaanong ke kobô tota mme o ntse o bôkwa fêla. Mme go monate go itse go re ênê ga a kitla a gana bana ba gagwê ba kwala menate e e wang melomung ya gagwê. Ba bangwe ba gana ba bo ba latole fa motho a batla go kwala mabôkô a ba a itseng. Rammônê o padile mo dilong tse dintsi thata thata gonne a ne a tlhomamisa gore se a neng a se dira e ne e le tshiamô.

E kete mo mafatshing a rona go ka nna le bana ba ba ratang tswêlô-pele jaaka Rammônê, ba ba batlang go ithuta botlhale jo bo kwa pele go tla ba nna lesedi mo morageng wa ga bônê. Mme le merafe le yônê, a e se ba phatlalaleitse diatla.

Monna mogolo a nna Bakweneng mme ga bônala sentlê fa nakô tsa gagwê di tlolagana ka bofefo. A nna monni wa kgotla go thusa le go gakolola botlhe go fitlhêla dipônê tsa botshelô jwa gagwê di tima. Ke tshaba le go bolêla ka ga loso le phitlhô ya gagwê gonne ga ke rate go bôna lokwalô lo gasa-gasiwa ka dikeledi ke bontsintsi jwa 'sika lwa ga Rammônê le ba bangwe e bong masika a ba ba neng ba atamalanye naê, jaaka bo-Mmathêêbe ba re setseng re badile ka ga bônê, le bo-Sebitola le bo-Modisê. E ne e se motho e le poitshêgô phitlhong eo. Ka dikeledi di ne tsa tsôrôtla mogang a latolwang, kwa phitlhong e ne e le se se thubang tlhôngô, motho a ntse a karalala petêlêla. Mma ke êmê!

XIX

BOSWA JWA RONA.

Ke solofêla rotlhe re itse polêlô ya “lebodu le ntseane.” Kana ga twe lebodu e rile Modimo O sena go dira batho le tsotlhe tse di mo lefatshing, la rongwa go ya go re, “batho e re go swa le boê.” Ka phôlôgôtswana e e ratile moretlwa thata, ya pôtlêla mo leretlweng, ya nyôkôrôga mo tseleng. E rile go setse go le bogologolo le tsamaile, go tshwanetse le ka bo le boa, ga rongwa ntseane go ya go re, “batho e re go swa lo yêlê rure.” Ntseane a thuntsha lerole, a rwala mogatla mo tlhogong; a feta lebodu tseleng mme a gorosa molaetsa o o botlhoko oo. Ka sebakanyana ke fa go gôrôga lebodu mme molaetsa wa lônê wa se ka wa reediwa. Mafoko ke a pele, a moragô ke dithuthuntshwane! Jalo hê, Rammônê o ile. Mme le fa go ntse jalo o re tlogeletse boswa jo bogolo thata, jo fa re ka bo dirisa sentlê, bo tla re bolokang. Ke jo:

Fa mmadi a ka tswala matlhare a lokwalôn-yana lo, a ba a tswala matlhô a gagwê go akanya maungô a a ka a fulang mo tlharing se, e bong Rammônê, o tla fitlhêla letlôtlô la maungô. Rammônê o re ruta ka ga tswelôpele, thutô, gongwe tlhabolôgô. Batho ba bantsi ba bua dilô tse fêla ka molomo. Ênê go ithutile ênê go nna sesupô gongwe sekai. O re bontshitse gore pele ga ngwana wa Gago a ka rutêga mo go tla mo thusang go nna jaaka lekolwane la Kgalagadi, o tshwanetse a tsêna thutô, (1) Kwa gae: Bantlo ya gagwê, e bong batsadi, le bo-mogolowê le bo-monnawê, ba

tshwanetse go mo ruta maitseô, tirô ya diatla le kitsô yotlhe e e bolokang. Ngwana o tla ithuta mo tlung a sa itse gore o a ithuta. O tla ithutêla mo motshamekong. (2) Kwa Sekoleng: Ngwana fa a setse a fitlhile mo ngwageng wa borataro, a a tsenngwê mo sekoleng, gore koo a tle a itse go bala, go kwala le go buisa. Mogogi wa gagwê e tla nna Motshwara-sekole mme go batlêga thata gore batsadi ba thusanyê naê. O tla ithuta ka fa a tshwanetseng go itsaya ka teng fa a na le bana ba bangwe; go laola dikeletso tsa gagwê le go tlotla mai-kutlô a ba bangwe. Sekole ke sa ngwana mme go tlhokêga thata thata gore a se dirisê ka botlalô. A ithutê go betla, go loga, go bopa, go tshasa dits-hwantshô, go sega le go dirisa tshipi, le mo gongwe mo ke se ka keng ka senya nakô ke go balolola.

A e re ngwana a tlogêla sekole e bo e le gore jaanong o ipaakanyeditse go tshela sentlê mo lefatshing. A ithutê gotlhe teng ka ga tumêlô, ka ga methale ya batho gore a se ka a tla a tsiêdiwa ke ba bangwe.

(3) Kwa Kêrêkêng: Ke kwa a tshwanetseng a bolêlêlwa teng ka ga dikgakgamatsô tsa Modimo. Ngwana a se ka a tshosiwa ka polêlô tsa maaka le bohaitane, tsa go ša mo molelong wa ga Satane, mme a a bontshiwê sentlê gore go na le mongwe kgotsa sengwe se se sireletsang mewa ya rona. Go bonôlô go dira jalo. Dira gore ngwana a gakalogêlwê ditôrô tsa gagwê, jaaka a tle a lore a tsa-maile, a ile go thuma kwa nokeng mme e re mo mosong, fa a thanya, a iphitlhele a ntse a rapaletse mo 'phateng tsa gagwê. Go bônala gore mewa e a êta, mme kana fa e ka bo go sena opê yo o tihô-

kômêlang gore e boêlê kwa nameng ya yônê, re ka bo re e swa re le dikete 'tsatsi le letsati. Mma ngwana a bulê matlhô go bôna ditirô tsa Mmopi, tse di mo dikologileng. Mo rêyê a latlhêlê matlhô kwa nageng a bônê lefatshe le talafetse, le tshêgisa Mmopi wa lonê; mo rêyê a bônê dinoka tse di êlêlang motshegare le bosigo gongwe a tlhwayê tsêbê go rêetsa melodi le kôpêlô ya dinônyane tse di sa lemeng mme le gônê di sa robeng. Mmontshê dišêšê le dithunya, mme O boê O mo tsamaisê mo sekgweng mariga a tsêna, fa botala bo nyeletse mme matlhare a ntse marokwa; a a bônê pharologanyô jaaka ditlhare di tlhoka matlhare mme di tsubutlediwa ke phefô. Le kwa bonnong jwa diphôlôgôlô, a a isiwe teng, go ya go bôna ka fa Mmopi a sireletsang diphôlôgôlô ka teng. Ngwana O tla bôna gore diphôlôgôlô di na le mmala o o tshwanang le wa mo di iphitlhang teng: tau e tshêtlha jaaka bojang jwa sekaka le motlhaba wa teng, nkwê e ditsela-tsela gore e se ka ya bônala mo moruting wa setlhare; segôgwane se setala-tala, go tshwana le bodiba le bojang jwa bodiba; le bodu le fetolaka mebala gore le se ka la lemosêga, jalo fêla. Sekole ga se felô fa ngwana o tshwanetseng a nnêla go reetsa fêla. Ke mo a tshwanetseng gore a ithute teng, ênê ka nosi.

Kêrêkê e tshwanetse go dira le sekole e seng go nna kगतलhang le sônê. Tse pedi tse, di a thusana. Di se ka tsa lebala go tlotla mekgwa le lhôlêgô ya ba di ba rutang. (4) Kwa Morafing: Ngwana o rutwa dilô tse dikgolo ka go itse maitsêo a morafe wa ga gabô. Go na le dilo tse mongwe le mongwe yo e leng wa morafe go batlêgang gore a

di dirê, gore go tlo go nnê le tswêlêlô-pele mo morafing. Ke tla fa sekai. Merafe e mengwe e dumêla gore ditlhare ga di a tshwanêla go rêngwa ka nakô ya legwetla, le gônê, batho ba se ka ba gôga matlhaku fa fatshe. Ga twe fa ba tlola meila e, go tlo go nne sefefô se segolo mme se senye mabêlê mme morafe o tlhoke dijô ngwageng oo. Ke thutô, go itse dilô tse. Go na le mekgwa e mengwe e e tshwanetseng, ya itsewe ke bana botlhe, jaaka wa go tlotla batsadi le bagolo botlhe, go thusanya ka dilô tse dintsi, go utlwa le go tlotla kgosi le dikgôsana. Go gontsintsi fêla. Morafe ke sekole se setona: se ruta ngwana mme a bo a se rute le ênê jaaka Rammônê a dirile. Fa ke fetsa nka re, ngwana o rutwa ke (i) batsadi, (ii) sekole, (iii) kêrêkê, (iv) morafe, (v) go tsa-maya.

Bo-Pharamosesing ba tlhôla ba kwaraletse mo gae, go sena sepê se ba se ithutang. Motsamayi o ja nôga ka boamarure. Ngwana yo o dumêlêlwang go êta, a bôna mafatshe, o bôna mantlê le mathata a fatshe lele le lele, o bôna tlhalefô ya ba merafe e sele le ka fa ba kgônang mathata ka teng. Go tsamaya rure ke go bôna. Re bonye ka fa lekolwane la Kgalagadi le bogileng ka teng kwa tlase ga lefatshe, le ka fa a neng a ntse a dira ka teng kwa dikweleng le kwa Têêmaneng. Legalê go tsamaya go methale-thale. Batho ba bangwe ba tsamaya jaaka nku kgotsa tonki. O tla fitlhêla matlhô a wêla fa tlase ga nkô ya motho. Ga go sepê se bônwang kwa ntlê ga tsela e go mo go yônê. Motho yo o tsamayang jaana ga ka ke a ithuta sepê le fa a ka ja Europa yotlhe ka lenaô.

Batho ba bangwe gapê ba rata go tsamaya ka setlhôpa. Ba itumêlêla bontsi jwa bônê fêla mme ga gona sepê gapê se ba ka se tlhatlhobang. Modumô le lerata la bônê ke tsônê tse di dirang boitumêlô.

Batsamayi ba ke ba ratang ke ba ba tshwanang le motsamayi mongwe wa Lenyesemane yo mo bukeng nngwe ya gagwê o dumedisang mmadi ka seelô. A re, "Fa O batla gore ke itumêlêle mosepele, a ko O nnêye bojang jo botalana ka fa tlase ga dinao tsa me mme e re fa godimo ga tlhôngo ya me, O nnêye loapi lo lo bududu. Dinonyane di nkôpêlêlê le metsi a molatswana a nnê a utlwale mo gareng ga sekgwa!" Monna yo, o ngala tsela. O batla go bôna 'tirô tsa Modimo tse di gakgamatsang. O batla go dirisa matlhô a gagwê, le 'tsêbê tsa gagwê le ditokololô tsotlhe tse go utlwiwang ka tsônê. Ke ênê motsamayi yo o tswang, ka a tla ithuta dilô mme a tla go di ruta ba bangwe. Rammônê o re tlogeletse boswa; a re bontsha jaaka re tshwanetse go ithuta le go ruta bana ba rona le ka fa re nang le go thusa ba ga rona ka teng.

Maitsêo a gagwê ga a ngôngôregelwe ke opê. O na a ikokobeditse ka boamarure, mme tirô ya gagwê e tswêlêla pele. Bana ba basetsana le ba basimane ba tla tsaya motlhala mo go ênê. Tse di maswê tse a di dirileng, ba di lebalê, jaaka 'tsatsi la a budulogile jaaka letlametlu. Ga e re re hula moretlwa re o fulele le makgela kgotsa le makakaba. Re a tlhôpha.

XX

LERATÔ.

Mo lokwalong lo, lwa ditiragalêlô tsa ga Ram-mônê, go tla fitlhêlwa loratô e le lônê namane e tona ya selô. Tsotlhe tse a di dirang, a di kgôna, ke ka ntlha ya ratô le le mo pelung ya gagwê. Ka-na ga twe loratô ke yônê mphô e kgolo mo mot-hung. Re setse re bonye ka fa lekau la Kgalagadi le neng le rata batsadi ba lônê ka teng. Mathateng le bontleng pelo ya gagwê e ne e tletse lônâ loratô fêla. Gapê go na le dilô tse dingwe tse a neng a di rata ka nnete. O na a supa ka fa a ratang legae la gagwê ka teng, le thutô ya tswêlô-pele, le dirui-wa, le tirô, le batho ba bangwe. Ga re ise re bale gopê fa go supang gore e ne e le motho yo o fufê-gêlang bangwe-ka-ênê. Motho yo o pelo e tletseng lefufa le kgalô le kgopolô tse di maswê, ga tshele jaaka a tshwanetse go tshela. Batho ba bantsi ba tshelêla mo botlhokung gonne ba se na loratô mo go ba bangwe.

Gongwe Rammônê o na a tletse pelonomi ka ntlha ya gobo a bonye thutô ya gagwê mo sekgweng, ka go bôna sengwe le sengwe ka matlhô a mabedi. Le fa a le kwa Têêmaneng le kwa Fort Hare o na a rata thata go bala dikwalô tse di buang ka ga loretô. Bogolo-bogolo o na a rata go nna a bolêla polêlo ya motho yo o kileng a hula nônyane ya batho ka motswi mme Modimo wa mo ôtlhaya ka kôtlhaô e kgolo. Polêlô ke ye:

“Ga twe batho ba kile ba tsêna mo mokorong ba le masômê a manê ba ya ntlheng ya Bokone.

E rile fa ba sena go simolola loêtô lwa bônê, ga tsoga diphefô tse dikgolo. Sekêpê sa kgokgoêlê-diwa ke phefo kwa Borwa. E rile se ntse se tsamaya, ga tlhaga nônyane ya kgori. E ne e kotama mo sekêpêng, go kopa dijô le metsi, gonne a lewatle a le letswai. Mongwe wa bašapisi ba sekêpê, a bêtlêga pelo mme a hula nônyane ka mutswi. Ya potokana mo mokorong. Sekêpê sa siana ka lobelô lo lo bileng lwa idibatsa bašapisi, fa e se mmolai fêla. O na a saletse kôtlhaô. Sekêpê sa fêtoga, sa leba Bokone, se ntse se tshwere ka lobelô, sa ba sa fitlha kwa mafatshing a serame se segolo. Sa êma. Mmolai a iphitlhêla a bofeletswe nônyane mo thamung, a tshwerwe ke lenyôra mme molomo wa gagwê o lôtlletswe. Pele o na a bôna digagabi tsa lewatle mme a di nyatsa, a di kgala. E rile a le mo botlhokung jo, a bôna dinôga le digagabi gapê mme a di bôka, a di rata. Ka yônê nakô eo, loleme lwa gagwê lwa bofologa. Mme a utlwa pula e na le bankana ba gagwe ba rula. Ba itumêla. Ya re ba atamêla legae, ba rakana le moruti mongwe mme a tla go bolêlêla mmolai gore Modimo O mo itshwaretse sebe sa gagwê ka gonne o na a rata digagabi.

Yo o ratang dibopiwa tsotlhe, tse dinnye le tse ditona, thapêlô ya gagwê e tla utlwiwa.”

E kete ke ka tlogêla mmadi go senka dipaka tse loratô lo bônalang ka tsônê polelong e. Re setse ke umakile diphôlôgôlô; le batho le bônê ke ba amile gantsi thata, ké supa ka fa ba ratang lekau ka teng le ka fa ênê a ba ratileng ka teng.

Le fa a se ka a nyala Mmathêêbê, e ne e segobo a ne a mo tlhoile. Ga se gore pelo ya gagwê e ne e

se botlhoko go utlwa ka ga bolwetsi jwa gagwê. Mabaka a a rileng, a dirisa batho dilô tse ba sa di akanyang.

Ntla bana ba gompieno ba ka etsa mokolwane wa Kgalagadi, ba tlatša 'pelo tsa bônê ka loratô, ba lesa go tlhwaanêla lesidi le khufanô ya lefêla mo bathung. A ga go gontlê go tlhaba leinane le le tshwanang le le, le mo go lônê re utlwang ka ga senatla sa mosiami? Go jesa monate thata go bôna gore le dikgwa di na le batsadi ba ba itseng go godisetsa bana mo taolong gonne sekole ga se ka ke sa obolola thôbane e e saleng o ôjwa e sale nnye-nnye. Mothêô wa legae la ga Rammônê o no o siame thata, ke ka moo a kgonneng go palêla ditsuatsûê tsa botshelô jono. Makawana, gakologêlwang gore botshelô ga se pina ya setapa e go tweng ga e ithutwe, e tsênêlêlwa fêla. Go tshela sentlê, lo tshwanetse lwa ipaakanyetsa botshelô jo lo bo batlang. Kgatô ya ntlha ya ipaakanyô eo ke thutô ya tswêlô-pele kwa gae le kwa ntlê ga legae. Lebala letlhôô la batho, O dirê molemô go batho le fa O itse gore:

“Mmampadi batho ba ntlhoile
Ba ntlhoile ke sale mo mpeng . . .”

XXI

MODISÊ LE MATHATA.

E rile Modisê a sena go nna a diraka dilô tse re setseng re utlwile ka ga tsônê, a bidiwa ke loso kwa gareng ga mpa ya lefatshe. Mariga a na a simolola go tsêna, batho 'pelo tsa bônê di a bo di

eletsa go ya go lêlêka 'phôlôgôlô tsa naga le go gôlôla nama ya tsône, go tla ba e ja mo selemong.

Re a itse gore fa motho a ipaakanyetsa go ya letsomô, go batlêga gore a batlê pitse ya lekolwane e e tla hupetsang diphôlôgôlô tse di alolwang. Gapê, o tshwanetse a batla tlhôngôlô e e hulêlang kgakala, a e sutlha a ba a e batlêla marumô. Dilô tse dingwe tse di senkêgang ke selwana sa metsi, kobô le diaparô tsa matlalô gonwe kaki. Go batlêga diaparô tse di tla palêlang ditlhare fa motsomi le pitse ya gagwê ba sutlha dikgwa.

E rile Modisê a se na go dumalana le batsomi ba bangwe letsatsi le go tla bololwang ka lônê, a simolola go otlala pitse ya gagwê thata. E ne e le pitse e kwebu e e goletseng fa godimo. E le lobelô mme a e reile leina a re, "Blue-sky." O no O ka kgatlhêga go e bôna fa di palangwe mo modirong, ka e ne e ya bo e thetha, e tloaka, e ba e kotama ka maragô. Ka Modisê le ênê a na a sa palame a tsênwa, O no O ka mhitlhêla a ngadile bônno ba mopalami, a beile tlhôngô ya gagwê go bapa le molala wa ga "blue-sky," mme a nnetse go nna a tswêrênya 'tlhako tsa yônê tsa pele.

E ne e yare e tsêna mo lobatleng mosadi a kgaole moduduetsô, bana ba phuthwe, go nne mafaratlhatlha.

E ne e le ka kgwedi ya Seêtêbosigo maphakêla fa batsomi ba bothologa. Ba ya go ileng. Ba tsêna dikgwa mme letsomo la simologa. Ga twe e rile ba le koo, ba sena go nna ba bolaya diphôlôgôlô, ba fitlha gareng ga sekaka. Ba bôna dithôlô tse dintsi mme ba tlosa-tlosana natsô; mongwe le mongwe a lebagana le ya gagwê. Modisê le ênê

â sala ya gagwê moragô mme a ikana gore o tla ba a nne a e bolaye. Phôlôgôlô ya tlhaga dikgwa, ya tlola mesima e e boitshêgang motsomi a ntse a e beile dinao. Fêla fa a tshwanetse gore a hulê thôlô ya go nna jalo, tshipi ya tlhôbôlô ya gagwê ya wa. A êma go e sêla mme e rile a kutlopologa, a fityhêla phôlôgôgô e lile. A e lata ka pelo e e botlhoko a bile e etla a tshaba go rakana le ditau tse di neng di saila mo 'pakeng tseo.

'Tsatsi le ne le setse le ya bophirimong. Lekau la simolola go kuwa ba bangwe kwa moragô; a swa lentswe. A bôna ka tlhômamô gore o latlhegile. A rwalêla dikgong go gotsa molêlô, a sa itse le go ka supa kwa o neng a tswa teng. Tlala le lenyôra tsa akofa tsa utlwala. E rile a ntse a rwalêla jalo, a utlwa tau di êtsakana gaufinyana. A bôna gore bo selê. A gotsa meletlô e le mebedi mme a bofêlêla pitse ya gagwê fa gare ga yônê. Ênê o na a palama 'tlhare se setelele sa mogôtlhô mme a itirêla borôbalô mo kaleng ya sônê. A aga ntlwana mo setlharing se, mme tlhôbôlô ya gaswê a e bofêlêla mo kaleng e nngwe. Yare bosigo ditau tsa phuthêga, tsa tla go nna kguduthamaga ka fa tlase ga gagwê. E ne e le mariga a mantsho mme seramê le letshogô tsa batla di mmolaya. Masa a a sa; ditau tsa sala di kotame jaaka dikatse, di mo tlhomile matlhô. A leta go tsamaya ga tsônê a ba a lapa. Ka a bôna fa leso le gorogile, a fologa, a tshwara pitse, a e belesa, mme a palama a tsamaya. Ditau tsa mo leba fêla jaaka dintša di tle di lebe motho.

A ralala dikgwa; tsa e-tla di mo tshosa mme di mo tshaba di ba di phaphathêga. A batla

motlhala wa gagwê wa tsatsi le le fetileng a ba a itlhôbôga. Tsatsi la bobedi le lônê la phirima. Bosigo jo le bônê ba rôbalwa mo godimo ga setlhare. Ditau le bo-phokojwe ga lala go opêla ka fa tlase ga gagwê e kete di tlhola loso lwa gagwê. Le fa pelo fa gongwe e ne e tle e re a fulê lerumô le le lengwe go di tshosa, ga a ka a ba a dira jalo, ka a ne a sa rate go ikgomêla bothata. A thusêga baloi ba phatlalala tsatsi le ise le tlhabe mme le gônê pitse ya gagwê ya se ka ya tshwênngwa ke sêpê.

A fologa setlhare a palama pitse jaanong e setse e gôga ditlhako le lefatshe fêla ka ntata ya go lapa le lenyôra. E ne e re fa gongwe, fa e gana go tsamaya, a e belesolole, a rwale salê mo tlhōgong. Jaanong o na a tsamaya fêla a sa itse le kwa o yang. Thata yotlhe e ne e mo tlogetse. O na a kgopiwa le ke yônê tlhaga tota. A gosomane fa fatshe, gongwe go we yônê pitse ya gagwê. E ne e le go tataisa fêla.

Ka 'tsatsi le le latêlang a bôna kgakgamatsô e sele. A bôna mebila mme a nna le tsholofêlô, ka a gopola gore ke tselana tsa dikgomo di tswa go nwa. A tsaya nngwe ya tsônê mme e rile a ise a tsamaye lobaka lo lo leele, a fitlhêla a setse a dikanyeditswe ke dikgokong. Tsa di pôô, tsa mo gomisa; tsa mo garumêla; a sala a boka ka diatla fêla. A tlhômamisa fa 'tsatsi la bofêlô le fitlhile. Ka Modimo O itse go femêla motho, tsa mo sia foo, tsa tsamaya. A tswêlêla, a e-tla a bôna mat-hata a sekgwa sa Kgalagadi. Mmelegi wa balatlhegi, borôkô, a gôrôga. Modisê a lala godimo ga setlhare gapê. Motho ga ka ke a tshela ka bogôbê

josi mme kwa ntlê ga bônê ga ka ke a tshela ka boleele. Ke maitsibowa a 'tsatsi la borataro. Pitse e ne e tlhaetse mo o neng a setse a gopola go e tlogêla. Tsholofêlo ya go gôrôga kwa gae e ne e le teng thata mme e rile mo bosigong ba tsatsi la borataro a bôna kgakgamatsô e e mo thusitseng.

O na a lapile ga loso le yônê "blue-sky" e setse e gânelêla mo ditlharing le morôrô bojang e ne e sa bo batle ka ntlha ya lenyôra. E rile ba sena go nna ba kgokgoetsana, a fitlha felong gongwe fa go ditlhare e keteng dikhukhu. A belesolola pitse mme a tlhoba ka fa tlase ga setlhare sengwe. Fa a ntse a tlhoba, a utlwa moloi wa tau a kurutla ka fa tlase ga sônê tlhare seo. A gana go utlwa Modisê, a pêga salê mo godimo ga pitse gapê. A leka go e gôga, e gane. A e palame, e we ka ênê, a e kgwêetse, e tsenye tlhôngô mo ditlharing. Kwa moragô yare a e palama ya nna ya tataisa le sek-gwa. A tswêlêla, a ineetse mo thateng ya dibatana. Ga ke sa bolêla sepê ka ga dinôga tse di boitshêgang tse di neng di ntse di itshôpha ka maoto a gagwê gongwe di kgabaganya fa pele ga gagwê.

Mo bosigong jo, tse a neng a di bonye di ne tsa mo dira gore a ikanye go tlhakanya bosigo le motshegare. A imona monwana, a ikana gore ga a ke a robale bosigong joo. O na a bonye molelô wa pilô o o ša kgakala mme a ikaeletse gore o tshwanetse a robala kwa pilong eo, a tla a swêle teng le pitse ya gagwê. E rile a ntse a bibila-bibila, a latlhêla matlhô ka fa tlase ga setlhare. A bôna selô e kete ke leitlhô la tau. A bua ka pelo a re, "mme tau ele yônê e ka nna ya nja fa e rata.

Ke tla bo ke nne ke fete fa tlharing sele.” A se atumêla. Batho ba ba neng ba dikanyeditse namanane e tona ya molelô ba re, phatla! A re ka re, “gare ke motho banna, se ntshabeng.” Ba gôpa-gôpa ka dimpa, Masarwa. Go setse go le kgantelê ba boa, ba tla go bua naê. O na a setse a le gaufi thata le go swa. A kopa metsi; ba a latola le dijô fêla jalo. A re ba mmesetse nama ya phôlôgôlô e e neng e setse e boletse mo kgetsing tsa gagwê, mme a palêlwa ke go e metsa. Pitse ya gagwê le yônê e ne e eme, e palêlwa ke go fula ka ntlha ya lenyôra. Ke ône mathata a Modisê o a bonyeng moragô ga mokaragana.

XXII

BATSOMI BA BANGWE.

Kana Modisê e ne e le ngwana wa kgôsana ya Letlhakeng. E rile 'tsatsi la ntlha le sena go phirima, batsomi ba fuduêga thata mo moeng ka ba ne ba sa itse gore a kwa a teng o a tshela ampo nnyaa. Ba belesa dipitse bosigo go ya go mmatla. Ba itlhôbôga, ba boa. Ka le le latêlang le gônê ba dira jalo mme kwa moragô ga dumalanwa gore morongwi a boêlê Letlhakeng go ya go bolêla mafoko a a botlhoko a.

'Tsatsi e ne e le la boraro Modisê a latlhegile. Mafoko a utlwala mme seletlô sa thunya mo motsing. Mokgosi wa lela gore banna botlhe ba kgotla ya ga gabô ba belese dipitse, go ya go tsoma motsomi. Ga bololwa mme ga ya ga batlwa ka tlhwaafalô. Bangwe ba babatli ba, ba latlhêga mo

patlong, ba bangwe ba swêla nageng mme le fa e le opê wa bônê kgotsa mongwe wa ba ba neng ba bolotsê le Modisê a se ka a ba a mo wêla. Letsomô la diphôlôgôlô la lesiwa, ga sala e yare di bônwa di fetiwe fêla, ka babatli ba ne ba sa itse kwa ba tla boang teng.

E rile hê, molatlhegi a se na go lapologa go se kae, a botsa Masarwa a re, "Jaanong mme banna le Masarwa oora mâng?" Ka pelê mongwe a araba.

"Re masarwa oora Modisê wa Letlhaka."

Modisê a itumêla thata go bôna gore o wetse mo bathung ba gagwê. Mme a re, "Kana Modisê yo le mmuang yo, go têwa nna, ke ngwana wa gagwê." Masarwa a latola gore a a mo itse mme le fa go ntse jalo ba dumêla go mo nêela moêta pele, go mo isa Letlhakeng. Ba nna ba tsamaya go fitlhêla ba wêla mo molapong. Modisê a tlêlwa ke tlhaloganyô gapê mme a simolola go leboga mogogi wa gagwê.

E rile go utlwala gore o gorogile, meduduetsô ya utlwala. Ga tla bontsi jo bo gakgamatsang go tla go mo wetsa matlhô fêla. Ba ba losika naê ba farafarwa ke dikeledi. Ga nna "O tswa kae, Modisê, go no go rile'ng gore O latlhêgê?" Bangwe ba tliša mašwi go mo siêla, ba bangwe metsi a a tsididi mme dilô tse a diakgêla tlhôngô. Go no go sena ka fa a ka jang, a nwa ka teng. Thata o na a sena nayô gotlhê gotlhê. Batsomi ba bangwe le bônê ba simolotse go mmôna fêla le batho ba bangwe. Ga nna tebogô tse dikgolo go bo a bonywe mo 'tsatsing leo gonne go no go bônala

gore e ne e le lônê la gagwê la bofêlô a tshela kwa ntlê ga dijô le metsi.

Banna bagolo ba ikana fa go ise go ko no nne le sepê se se tshwanang le se ba neng ba se phut-hêgetse. Ba re moo ke diphêra. E rile go ntse go dikologwa mafoko, bo-reaitse ba Kgalagadi bônê ba bofolola mesuga go ntsha ditaola, go bôna gore molato o dule kae. Kana di a bo di ne tsa laodisiwa ke motho tsa ba tsa kgobola bodilô mo 'tsatsing la ntlha la polêlô ya mafoko a. Go no go setse go batlêga go tlhômamisa fêla. Ba kgobokana, ba di bolêlêla dilô, mongwe le mongwe a tlhalosa lewa la tsônê ka fa thutông ya ngaka ya gagwê e e mo rutileng. Tsa wa mawa a di tleng di a we, metlha-kola, mpherefere, merara, mosimane a bôka a ba a paralatsa dinkô, go ntse go twe:

“Thagadima ya Marutla a kôma
Se ileng se a bo se ile—
Se ile mo mosimeng—motlhaêla-thupa
Lesilo ké moselatedi.”

Gapê, gapê,

“Nnaka O nnetseng magasi-gasi,
O ntimêlang di-tsame
Go a jewa go a rumêlêlwa
Nna ke setse ka lerapô.”

E rile ba tla go digêla ka le, lekôkô la dingaka la thubêga ka jaanong go no go tlhômamisêga gore mosimane o na a pherêmeditswe ke dikgaba tsa ga rraagwê-mogolo, mogolo a rraagwê.

Podi ya lala fatshe go tlhapisa dikgaba tse. Le fa go ntse jalo, Modisê a nna a palêlwa ke go ja. O ne a a nwa mašwi fêla ka thata e kgolo.

Kwa moragô a bilediwa Ngaka P. M. Shepherd wa Molepolole go tla go mo tlhōma nakana tsa gagwê. Kana Rammônê le Modisê le Sebitola ba ne ba tle ba tlhatlhojwe ke ênê pele ga ba ya mesimeng mme e ne e le motho yo bongaka ba gagwê bo itseweng. Fa a sena go nna a mo tlhōma motlhogo, a mo sidilaka mala, a bolêla gore Modisê o batlile a latlhêla tlhōgô mo nageng. A mo dirêla melemô e a tshwanetseng go e nwa pele ga a ka ja sentlê, mme rure ya mo thusa. A fôla jaaka bogôbê. Gompieno go tlhōlwa go reeditsewe polêlô ya gagwê e e letsang, mme le ênê fa a ntse a tlôtla, O ka nna wa bōna matlhô a itshêka dikeledi. Se ke sesupô gore rure o boile mo mogogorong wa moruti wa loso.

Ka a na a tlwaetse bongaka ba Sekgowa kwa Gauteng, a dirisa melemô ya ga Ngakê mme a akofa a nna sentlê thata. Batho ba bangwe ba ne ba mo raya ba re a lesê metsi a ngaka ya Sekgowa, a lekê sega-gabô pele. A gana ka gore mola-to o o teng o no o le ka kwa teng, mo maleng. Ga a ka a nyatsa bo-reaitse. Se a se genneng ke go tlhaka-tlhakanya.

Modisê o na a ise a tseye, ke ka moo a se kang a lelêlwa thata thata ke mohumagatsana opê. Ba ba neng ba lela e ne e le go thusa ba ba neng ba lela fêla. Ke setse ke umakile gore motho yo e leng tsala ya Gago ya mmannete, ke yo e ya reng O utlwile botlhoko, pelo ya Gago e gêletse madi, a nne le gônê go Go rwadisa morwalô oo. O dira se ka go utlwa mafoko a Gago le go futsafala fêla jaaka wêna.

XXIII

MODISÊ FETOGA!

Makgowa a bo-ramabentlele a thologêla mokgosi wa motho wa Kgalagadi go ya go ikutlwêla ka tsa bônê ditsêbê gore o na a bôna dilô ding mo sekgweng sa Kgalagadi. Le ênê moêmedi wa batho ba mesima e rile a sena go bolêlêlwa gore go no go latlhêgile mongwe wa badirêdi ba gagwê a ya go mmôna. Ga twe botlhe batho ba ne ba gakgamadiwa ke go bôna ka fa lekau le pitse go neng go lebêga ka teng. Modisê e ne e setse e le setlhôphâ sa marapô a masweu a a khurumeditsweng ke letlalô fêla. Tlhôgô e ne e kete e ka mô imêla, melomo e phaphaletse jaaka ya motho yo o sa bolong go lwala. Diatla tsa gagwê di ne di sweufetse jaaka tsa molwetsi. O na a palêwa ke go bua ka boleele mme matlhô a gagwê a na a wetse kwa teng.

Pitse, "blue-sky," e ne e tshwana le mong. Makgalagadi le Batswana ba tlwaetse go tsamaisa diphôlôgôlô kwa ntlê ga metsi tsatsi le le lengwe. Ba re di a latsa. Mme le gônê dinku le dipodi ga di ngôngôregele go latsa. Pitse ke phôlôgôlô e ba e tlhokômêlang thata ka e itêlwa ke lenyôra. E ne e le makobekobe, e sa tlhole e le kwebu, e le tala. Marapô a dinôka a na a emetse kwa godimo, dikgopô le tsônê go no go se thata go di bala. Molala o no o golôlegile jaaka wa tlhutlwa, mogatla o lepeletse jaaka wa tshwene ya rôtwê, fa e itebetse.

Bontsintsi jwa bôna mme jwa gakgamalêla ditirô tsa Mmopi wa dilô tsotlhe. Gareng ga bônê

ga bo go na le lekawana la moruti. Leina la gagwê e ne e le Tlharesagae. A kopa batho gore ba didimalê, ba lebogê Modimo ka go tlamêla ngwana wa Ônê mo malatsing a tatlhêgô. Lentswe la gagwê la tthatloga ka bonya mme thapêlô ya gagwê ya letsa Modisê. Ba bangwe ba lela naê ka pelo tsa bônê di a bo di ne di gopotsê kgakala. Thapêlô ya fêla. Moruti a kopa go ka latlhêla mafoko a se kae fêla. Ba nna, ba iphara fa fatshe, mme a bontsha phuthêgô gore Modimo O rometse sekai sa thata le nonofô ya Ônê mo gare ga bônê. A gadimêla kwa go Modisê a re, "Lekau, Morêna yo o Go sireleditseng mo ditaung le dinogeng le mo diphat-seng tse O di itseng go re feta rotlhe fa, O a Go bitsa, a re, tla kêrêkêng ya me, mme O tlo O bolêlêlê bautlwi kgakgamatsô e a e Go diretseng!" Ga re tu! A bua gapê, mme lekau la araba la re, "Morêna wa me O mpolokile e le rure, mme ke tla mo dirêla."

Go tlogeng 'tsatsing leo, Modisê a simolola go nna a ya kwa go ba ba itseng kaga kêrêkê, gore ba mo rutê. Kwa moragô a kgôna le ênê monkana'a gagwê, Sebitola. Ke bale! Ba ya Molepolole go ya go kôpana le moruti, Tlharesagae. A ba tsênya mo tseleng fêla ka pelê. Ba ithuta ditirêlô tsa kêrêkê mme ba tloga ya ne e kete ba tla gata mo 'kgatong tsa ga Rammônê. Ba ne ba rata go ôpêla difela thata. Re ne re setse re utlwile fa ba ne ba tle ba ôpele bosigo fa ba tlotlêla Rammônê ka ga Gauteng.

Matswitswiti a batho a ne a batla go ikutlwêla Modisê ka tsa bônê mme e ne e tle e re a sena go bolêla tse di mo diragaletseng, a khutlise

polêlô ka go tlhalosetsa batho ba gore go na le Thata e e mmolokileng mme a ba kope gore le bônê ba dumêlê jaaka ênê. Ka mokgwa o, a thusa go jwala lefoko la thutô ya kêrêkê mo Kgalagadi. E rile fa Sebitola le ênê a tlatse mafoko a gagwê ga nna bônôlô gore ba sokololê Makgalagadi ka bontsi.

Baruti ba dikêrêkê ba ne ba kile ba leka go tlhabolola morafe o, mme bontsi jwa se ka jwa ba reetsa. Bana ba bônê ba ba kgônnê bônê, ka ba itse kakanyô tsa bônê sentlê le tumêlô ya bônê ya Sekgalagadi. Jaaka ke kwala lokwalônyana lo, batho ba ke buang ka ga bônê ba, ke batsofe ba motse oo. Ke bônê ba ba setseng go tlhagisa le go gakolola bana ba bônê le ditlogolwana tsa bônê.

Le bônê re ka nna ra ba tlhatlhoba ra bôna ka fa ba fetô-fetogileng ka teng, ka fa ba bogileng ka teng go fitlhêla ba kgôna mathata a botshelô jwa bônê. Re ka ne re setse re lemogile gore botshelô bo simologa bo tletse dilô tse dintsi tse di kgatlhang matlhô a batho ba bannye; ba siane natsô, ba je moka ragana, mme kwa moragô nakô eo e fete, go tle lobaka lwa go dira dilô ka bonya le ka tlhokô-mêlo.

Pele ga O busa tsêbê ya bofêlô mmadi, utlwa la me lefoko. Mo botshelong ga go na go êma golô go le gongwe jaaka setlhare. Re tshwanetse go tsamayêla kwa pele kgotsa go suta ka samoragô jaaka khukhwane. Tshwanêlô ya rona ke go leka go tsamayêla pele mo dilong tsotlhe. Lefatshe le tletse dilô tse dintsi tse di ka ntlafatsang botshelô jwa rona mme fa re sa leke, ra kgaratlha jaaka

Rammônê le ba bangwe, ga re nke re di bôna. Go na le bobôkô jo bo mo 'tlhogong tsa rona. A re bo ruteng go re akanyetsa dilô. Go na le lefatshe ampo mmu o re o lemanng. Le ônê go batlêga gore re ithutê go o lema sentlê, gore o tle o re nêyê maungô a tirô ya rona. Le diphôlôgôlô tse re di ruileng, re tshwanetse ra ithuta ka ga tsônê thata. Mme godimo ga tse, a re se lebalê mekgwa le melaô ya sega-rona e e ka re bolokang gompieno. E e se nang mosola yônê, a re e lebalêng!

Mme a bana ba itshwarê ka thata, ke raya tshimanyana le yônê tshetsana. Re se ka ra nna mogaba re se 'bêlê la podi. Go totisa tswêlô-pele, banna le basadi go batlêga gore ba rwalê ditlhako mme ba bololê mmôgô go ya go e senka. Dumêla mmadi!

“Pitse tshweu lesa ditomô di rêpê,

Lesa tomô di rêpê o a nyafala;

A O letile pitse ya ga Tumagolê?

Eo ga e ya rêkwa, e tsila fêla:

Kwa Majwê-masweu e itsewe gotlhe.

Morwa e ya re a e ntse godimo,

A thibe serapa ka fa ga Khunwana

Mpelêsêtsa Mogwêre, Rabotshelêlô,

Mokana, O e lesê, e êmê fêla . . .

—Bokhutlô—

